

Politik **ART**

AYLIK DÜŞÜN VE SANAT DERGİSİ

05 Ağustos 2023 Cumartesi

SAYI : 319

Kapak İllüstrasyonu:
Zilan Güleser

Daha az devlet, daha çok toplum

Canavara karşı ezilenlerin ateşi

"Devlet varsa özgürlük yoktur. Özgürlük olduğunda devlet olmayacaktır."
Lenin

Tarihsel bir zaman aralığında ele alındığında insanlık tarihi, çok uzun bir süre devlet denilen kurumsallaşmanın olmadığı başka bir düzen halini imler. "İlkel komünal", "doğal toplum", "organik toplum" veya "ana tanrıça dönemi" olarak adlandırılan bu düzen hali toplumsal olana için bir düzenleyişin betimlenmesidir.

Zira zor ve baskı aygıtı olarak devlet (Leviathan) adlı canavar toplumsal düzensizliği yaratan sınıflaşmanın, cinsiyetçiliğin, iktidarcılığın; üreticisi, sağlayıcısı ve devam ettirenidir.

Bu canavar yarattığı sınıf, cinsiyet gibi mefhumlarla toplumsal düzende nice ezilenin ortaya çıkmasına doğal olarak neden olmuştur. Bu tarihsel olarak ezilen topluluklar beş bin yılı aşkın bir dönemde canavar ve temsilcileri ile savaş yürütmektedir. Bu savaşın tarihi; köle isyanı Spartaküs'ten köylü isyanı Müntzer'e, proletaryanın kılavuzu Marksizm'den, Komünalite'nin direnişi Demokratik Modernite'ye bin yıllar içerisinde farklı taktik-stratejik ve/veya politik-ideolojik veçhelere sahne olmuştur.

Ezilenlerin öncülüğüne soyunan ve özünde canavara karşı savaşı yürüterek yeni bir toplumsallaşmanın fitilini ateşleyenler...

PolitikArt bu ateşe karınca karınca güç vererek harlama misyonu ile 319. sayısını 'devletsiz toplum' başlığıyla yayına sunuyor.

Bu sayıda 20. yüzyılın büyük ideolojik politik savaş veçhesi olan Marksizm açısından devletin ne'liği, devletli toplumun düzensizliği ile çatışma alanı olan kadın, ekoloji gibi mefhumları tartışılıyor, devletsiz toplumun bu mefhumları kapsayan düzenleyişine dair bir eşik olan Rojava Devrimi de irdeleniyor. Beri yandan devletli düzende tarihin dışına itilmiş olan Kürt ve Siyah toplulukların edebiyat dünyasına ve Anadolu'nun tarihsel uygarlıklarında devletsizliğe dair pratiklere ışık tutuluyor. Devletin meşru sınırlarına sıkışmış, egemenliği ve rızayı regüle ederek üreten hukuku, yeni bir dünyanın tasavvuru olan ahlaki-politik toplum temelinde ne olduğu ve nasıl olması gerektiği tartışılıyor.

Devlete karşı direnen halkın ve çocuklarının mücadelesine katkı sunması dileğiyle...

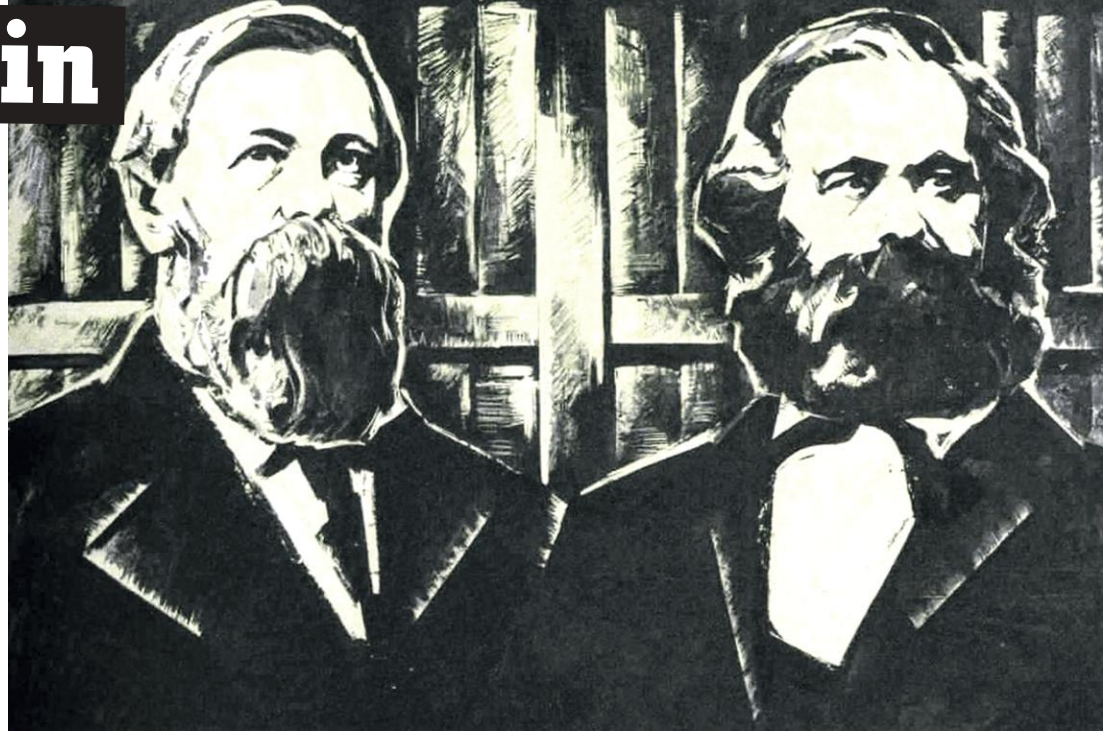
İyi okumalar!

İllüstrasyon:
Rojava, Serpil Odabaşı

Marxizm'in

Aporia'sı:

"Devlet"

► Cengiz Baysoy

Marx, 1859'da Ekonomi Politğin Eleştirisi'ni kaleme alırken, düşüncesindeki mimariyi şöyle özetliyordu: "Burjuva iktisat sistemini şu sırayla inceliyorum: sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek; devlet, dış ticaret, dünya pazarı. İlk üç başlık altında modern burjuva toplumun bölündüğü üç büyük sınıfın iktisadi varlık koşullarını inceliyorum; öteki üç başlığın birbirleriyle bağıntısı besbellidir." [1] Bu altı başlıktan ilk üçü kaleme alındı. Fakat diğer üçünün arasında bulunan "Devlet" başlığına dair, Marx herhangi bir kitap ya da makale yazmadı. Marx'ın "Devlet"e ilişkin düşüncelerini kitaplarının ve mektuplarının içerisinden derleyerek açığa çıkarabileceğimizi söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Marx'ın devlet üzerine düşüncelerinin, teorik açıdan, Engels ve Lenin tarafından geliştirilmeye çalışıldığını da görmekteyiz. Pratik açıdan ise, Marx ve Engels'in devlet üzerine kendi teorik düşüncelerini Paris Komünü, Kautsky ve Bernstein'in Alman sınıflar mücadelesi, Lenin'in ise Ekim Devrimi pratiği üzerinden anlamlandırdıklarını söyleyebiliriz.

Marksist geleneğin en önemli aporia'sı "devlet" savunusu zemininde olmamasına rağmen politik ontolojiyi devlet üzerinden düşünmesidir. Devlet, burjuva egemenlik teorisinin bir üretilimidir. Özgürlük pratiği olarak politik ontolojiyi düşünmek ise, devlete karşı antagonist bir pratik olan komünalist demokrasidir. Modernizmin despotik makinesi devlete karşı, altermodernitenin savaş makineleri ve çokluk, komünalist demokrasinin potentia'sı ve tek politik düzlemidir.

Egemenlik ilkesi

Marx'ın devlet üzerine olan düşüncelerine bakmadan evvel egemenlik ilkesinin düşünce tarihindeki seyrine göz atmakta yarar var. Burjuva modern politikliğini güç ilişkilerinden doğru okuyacak olursak, varlık, güç ilişkileri ontolojisidir. Burada bir ontolojiden bahsedilecekse bu, politikliktir. Antikçağ ve Ortaçağ'da egemenlik

teolojik düzlemde aşkındı ve mutlak bir iyi ideasına dayanmaktaydı. Dolayısıyla politik ontolojinin egemenlik ilkesini aşkınlıktan yeryüzünün içkinliğine indiren ilk düşünürlerden biri Machiavelli'dir. Modernizmin seküler egemenlik ilkesi, hükmetme, yeryüzünün güç ilişkilerine dayalı "iktidar" ve "devlet"tir. Machiavelli'yle birlikte, politik ontolojinin egemenlik ilkesi artık "Prens"tir; böylece egemenlik, iktidar olmak ve iktidarda kalmak, iynin ve kötünün ötesindeki güç ilişkilerini yönetime sanati olarak karşımıza çıkar.

Machiavelli, egemenlik kavramını hiç kullanmamasına karşın, egemenlik düzleminin kurucusudur. Egemenlik kavramını ilk kullanan Bodin'dir. Bodin'de, egemenlik ilkesi olarak devlet, "halk"a dayanan kurucu bir prestir. Bu bağlamda devlet, halkın ortak varlığına vücut veren varlıktır. Halk adına hükmetme gücü olarak devlet, egemen güçtür. Böylece egemenlik ilkesi, devleti üreten halk ve halkı üreten devlet ilişkisi üzerinden sonsuz olarak üretilir.

Hobbes'ta egemenlik ilkesi devlet, barışın gücüdür. Özgürlük zemini olan doğa durumunda barış yoktur: İnsan, insanın kurdudur. İnsanların birliği doğal haklarından sözleşme ile vazgeçmeleri ve doğal haklarını egemen devlete devretmeleriyle kurulur. Teolojiden ve doğadan kurtulmuş, birliğe ve itaate bağlı Leviathan barıştır. Hobbes'un Leviathanı, çokluğa karşı halk, itaate bağlı birliktir.

Spinoza, modernizmin hükmetmeye dayalı egemenlik teorisine antagonist bir itirazdır. Spinoza'ya göre politik ontoloji, egemenlik pratiği değil bir özgürlük pratiğidir. Bir özgürlük pratiği olan bu politik ontolojide, doğal hakkı oluşturan, insanın özü ve özgürlüğü olan conatus, bir başka deyişle, direniş hakkı asla devredilemez. Direniş hakkı elinden alınmış çokluk özgür değildir, etkinliği elinden alınmış, keder içinde köleleşmiştir. Halk, "çokluk"un tasfiyesidir.

Marksist gelenek, politik ontoloji bahsinde modernist burjuva egemenlik teorisi içinde kalmıştır. Aksine, politik ontolojiyi bir özgürlük pratiği değil, bir egemenlik pratiği olarak düşünmeye devam etmektedir. Marksist geleneğin en önemli aporia'sı "devlet" savunusu zemininde olmamasına rağmen politik ontolojiyi devlet üzerinden düşünmesidir. Devlet, burjuva egemenlik teorisinin bir üretimidir. Özgürlük pratiği olarak politik ontolojiyi düşün-

mek ise, devlete karşı antagonist bir pratik olan komünalist demokrasidir. Modernizmin despotik makinesi devlete karşı, altermodernitenin savaş makineleri ve çokluk, komünalist demokrasinin potentia'sı ve tek politik düzlemidir.

Sınıf ve devlet

"Halk" kavramı Marksist bir kavram değildir ve Marx, "halk" kavramı üzerinden düşünmez. Marx, sınıf kavramı üzerinden düşünür. Marx için devlet, halkın sözleşme üzerinden haklarını devrettiği bir temsil değildir, devlet "bir sınıfın bir başka sınıf tarafından baskı altına alınması için öngörülmuş bir aygıttan başka bir şey değildir." [2] Devlet, topluma dışarıdan dayatılan ne aşkın bir güç ne de ahlaki bir fikirdir; sınıflar mücadelesine içkin bir ifadedir. Marx, politik ontolojiyi sınıflar arası güç ilişkileri üzerinden okur.

Proletarya açısından ise, asıl olan devlet makinesini parçalamaktır. Marx bunu açıkça söyler: "İşçi sınıfı mevcut devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi amaçları için kullanmakla bürokratik ve askeri makineyi başka ellere geçirtmeye değil, ama onu yıkmaya dayanacaktır." [3] Proletarya için devlet, kurucu bir güç değil, parçalanması gereken karşı-devrimci sınıfsal bir güçtür.

Devletin Marksizm için aporia haline gelişi, Marksizmin "devlet" kavramıyla olan geriliminden başlamıştır. Devlet kavramının Marksizmin düşündüklerini ve komün pratiğini ifade edecek bir kavram olmadığı açık olmasına rağmen, bu kavram Marksistler tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Komünizm, emeğin sınıflaştırılmış biçimi olan "ücretli emek"le birlikte tüm sınıfların ortadan kaldırılmasını ifade ettiği halde, bir sınıf diktatörlüğü ve bir sınıf üretme ilişkisi olarak "devlet"i savunmaya devam edilmesidir. Politik ontoloji yalnızca egemenlik ilkesi üzerinden düşünülmesini için, "devlet" kavramına ihtiyaç duyulmaktadır. Politik ontoloji özgürlük pratiği olarak düşünülürken, bir özgürlük pratiği olan "Devrim"; "Devlet" kavramına artık ihtiyaç duymayacaktır. Komün, proletarya diktatörlüğünü ve devrimin zorunu bizzat üstlenir. Sermayenin kendini olumlama pratiği sınıf üretme ilişkisine içkindir ve despotik makine devlet, sınıfsal bir makinedir. Devlet ise, antagonizmaya içkin olan şiddeti kapan ve onu düzenli ordu ve polis kurumuna çevirerek emeği silahsızlaştıran despotik makinedir.

Burjuvazi politik, ekonomik ve kültürel alanlardan politik olarak yok edilse bile, sermayenin yabancılaşmış biçimi olan ücretli emek devam ettiği sürece, burjuva hukukunun varlığı ve buna bağlı olarak "devlet" de devam edecektir. Bu burjuva hukuk, emek-değerin ölçüsü olarak zamanın varlığından ve emeğin ücretli emek olarak, bir sınıf olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır.

Sermayenin ekonomi politik ve devlet

Marx, devlet aporia'sını Hegel'in ve ekonomi politikte içinde kalarak olumsuz bir yerden çözer. Devlet, politik bir olgu değil ekonomi-politik bir olgudur. Üretici güçler, ücretli emeği ortadan kaldıracak ve toplumsal zenginlik gürül gürül akacak seviyeye gelmeden, bu düzeyde gelişmeden devlet, sönmülmeyecektir. Marksizmin içinde açık olmasına karşın bir sır olarak kalan bu hakikat 1848 devriminin özeleştirisinde saklıdır.[4] [5] Tam da bu yüzden, "iktisadi devrim" ve buna bağlı olarak "iktisadi gelişme" devam ettiği sürece, gerçekçi bir devrimden bahsedilemez. Proletaryanın, sınıflar mücadelesi tarihinde politik olarak sahneye çıktığı 1848 devrimi "olgunlaşmamış" iktisadi koşullara yenildi. Yenilen, burjuvazi ile proletarya arasındaki henüz "keskin, uzlaşmaz sınıf karşıtlıkları noktasına gelmemiş olan toplumsal ilişkilerin sonuçları" idi.

İki antagonizmadan bahsedebiliriz: birincisi sınıflar arasında politik antagonizma; ikincisi, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki antagonizma. 1848 devriminin özeleştirisine göre, sınıflar arası politik antagonizma, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki antagonizmanın olgunlaşmasına bağlıdır. Emeğin kendini olumlama politik pratiği olarak antagonizma, sermayenin kendini olumlama pratiğinin krizlerine ve evrimine gömülmüştür. Marx'ın Hegel'e geri döndüğü nokta burasıdır: "Felsefe kendisini tarihte gerçekleştirir, tarih felsefe tarihidir" söylemi ayakları üzerine oturduğunda tarih, sınıflar mücadelesi ve devrimler tarihine değil, üretici güçlerin gelişme tarihine dönüşmüştür. Aşkın İdealizm, yapısal determinizm olarak böylece yeniden karşımıza çıkar. Bu bakımdan,

Marksizmin antagonizma teorisi bu Hegelyan bağlamı nedeniyle problemlidir. Hegel'de antagonizma yoktur, özdeşliğin dinamiği olan çelişki vardır. Varlık, kendini olumsuzlayarak kendisiyle çelişir ve karşıtını üretir, üretilen karşıt da kendini olumsuzlayarak geri dönüp kendini olumlar. Olumsuzlamanın olumsuzlaması, varlığın kendini olumlama pratiğidir. Tarihsel çelişkilerin diyalektik yabancılaşmasından geçen "olgunlaşma"ya dayalı antagonizma, çelişkiyle ikiye bölünen ve karşılaşan "özdeşlik" in kendisinin ortadan kalkmasıdır. Hegel'deki çelişki, sermayenin özdeşliğinde ücretli emek ile burjuvazi arasındaki devinime karşılık gelir. Bu devrimin olgunlaşması tamamlanmadan sermaye ve ücretli emek özdeşliği, varlık olmaktan çıkamaz. Emeğin özgürlüğü, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak sermayenin olgunlaşmasına, bir başka deyişle kendini devindiren çelişkinin sürdürülememesine bağlıdır. Varlık ancak çelişkisini, karşıtını üretme gücünü yitirdiği zaman yok olacaktır. Oysa antagonizma, özdeşliği kuran çelişkinin olgunlaşması değil, özdeşliğin varoluşsal varlığı olarak çelişkinin parçalanmasıdır. Varlık, kendini değil, kendisini olumsuzlayan karşıtını olumsuzladığında antagonisttir. Karşıtlık, "Ben" in kendini olumsuzlaması olan çelişkide değil, "ben" inin varlığını olumsuzlayan karşıtla antagonisttir. Varlık kendini olumlar, antagonizma da kendini olumsuzlama değil kendini olumlama pratiğidir. Emeğin kendini olumlama pratiğine dayalı olan antagonizma, emeği, ücretli emek altında sınıflaştırarak sermayeleştiren, sermayenin çelişkiye dayalı özdeşliğini parçalamaktır. Politik ontolojiyi özgürlük pratiği olarak düşünmek tarihsel ereğe değil şimdiye içkin sürekli devrimdir.

Marx'ta rastladığımız, Hegel'in çelişkiye içkin özdeşliğine gömülmüş olan antagonizma anlayışına göre, "üretici güçler, rekabeti gereksiz kılacak denli gelişmedikçe ve dolayısıyla rekabet de süregeldikçe, bağımlı sınıflar da rekabeti ve onun ile birlikte devleti ve hukuku ortadan kaldırma isteğini açığa vurmakla, gerçekleşmesi olanaksız bir şey istemiş olurlar." [6] [7] [8] [9] [10] Bu alıntılarda açıkça görüldüğü üzere, emek ve devrim, böylece, sermayenin kendini olumlama diyalektikliğinin tarihi içine kapatılmıştır. Alman Marksizm ekolü ile Kautsky ve Bernstein bu kapatmanın Marksistleridir. Alman sosyal demokrasisi şu soruyu sorar: Devrimin tarihsel koşulları ne zaman olgunlaşacaktır? Bu olgunlaşmanın henüz gerçekleşmemiş olduğu günümüz koşullarında politik görevler nelerdir? Bu sorulara verilen yanıtta, devlet bir zor aygıtı değil, sermayenin kendini reforme etmesine dönük bir düzenleyici güçtür. Devletin yıkılmasından devletin demokratikleştirilmesine böylece geçilmiştir.

Kapitalizmde olduğu gibi komünizmde de ekonomi politik, politikliği belirler, bir başka deyişle, altyapı-üstyapı ayrımı komünizmde de devam etmekte ve işlemektedir. Politik olan, hâlâ "üstyapı"dır. Emeğin iktisadi kurtuluşu, yani emeğin ücretli emek olmaktan çıkması, emeğin "zenginliğin", "kültür"ün ve "boş zaman"ın kaynağı ve bir "geçim aracı" olmaktan çıkaracak olan toplumsal zenginliğin gürül gürül akmasına bağlıdır.

Emeğin ekonomi politik ve devlet

Marx Alman İdeolojisi'nde, "Komünizm bize göre ne yaratılması gereken bir durum, ne de gerçeğin ona uydurulmak zorunda olacağı bir ideadır. Biz bugünkü duruma son verecek gerçek harekete komünizm diyorumuz," [11] Marx açısından komünizm, bugünkü duruma son verecek, "şimdi"ye içkin politik hareketin ta kendisidir. Ne "idea" ne de "tasarı"dır; komünizm, harekete içkin amaçtır ve politiktir; kapitalizmi yıkan içkin politik kudrettir ve bu kudretin komünalizmidir.

1848 özeleştirisinin en önemli yanı, "bilimsel olmayan" Marx'ın "bilimsel" Marx'a dönüşümünün dinamiğini gözler önüne sermesidir. Komünizm kavramını anlamlandırma mantığı da "bilimselliğe" göre değişmiştir. Marx 1871'de Paris Komünü üzerine yazdığı Fransa'da İç Savaş kitabında şöyle der: "Komün'ün gerçek gizemini... emeğin iktisadi kurtuluşunun gerçekleşme olanağını sağlayan siyasal biçimi alması oluşturur." [12] Bu cümlede altı çizilmesi ve üzerine düşünülmesi gereken yer, "emeğin iktisadi kurtuluşu" ifadesidir. "Emeğin iktisadi kurtuluşu" ne demektir?

"Emek, evrime uğrayarak toplumsal emek haline geldiği ve böylelikle zenginliğin ve kültürün kaynağı olduğu ölçüde, emekçide yoksulluk ve teslimiyet, çalışmayanda servet ve kültür gelişir.' Bugüne dek bütün tarihin yasası böyledir." [13] Bu alıntıda "emeğin iktisadi kurtuluşu" ifadesinin biraz daha netleştirildiği görülüyor. Ancak emek, zenginliğin, kültürün ve boş zamanın kaynağı ve -daha sonra vurgulanacağı gibi- "yalnızca bir geçim aracı" olmaktan çıktığı zaman, emeğin iktisadi kurtuluşu mümkündür. Bu durumda soru şudur: Emeğin zenginliğin, kültürün ve boş zamanın kaynağı ve bir geçim aracı olmaktan çıkması bakımından, emeğin iktisadi kurtuluşu politik midir yoksa ekonomi-politik midir? Marx'ın bize verdiği yanıt bizim açımızdan açık ve nettir: "Hukuk, hiçbir zaman, toplumun iktisadi durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olmaz. Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasından, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fişkırdığı zaman, ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak"tır. [14] bu durum vaat edilen bir cennettir.

Bu alıntıdan da anlaşıldığı üzere, yalnızca kapitalizmin ekonomi politiği yoktur, komünizmin de bir ekonomi politiği vardır. Kapitalizmde olduğu gibi komünizmde de ekonomi politik, politikliği belirler, bir başka deyişle, altyapı-üstyapı ayrımı komünizmde de devam etmekte ve işlemektedir. Politik olan, hâlâ "üstyapı"dır. Emeğin iktisadi kurtuluşu, yani emeğin ücretli emek olmaktan çıkması, emeği "zenginliğin," "kültür"ün ve "boş zaman"ın kaynağı ve bir "geçim aracı" olmaktan çıkaracak olan toplumsal zenginliğin gürül gürül akmasına bağlıdır. Ancak komünizmin toplumsal zenginliği "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre" aşamasına gelmeden, emeğin iktisadi kurtuluşunun koşulları olgunlaşmamış olacak ve emeğin, ücretli emek olmaktan çıkması mümkün olmayacaktır; zaman, emek-değerin ölçüsü, emek de ücretli emek olmaya devam edecektir. Sözün kısası, burjuvazi politik, ekonomik ve kültürel alanlardan politik olarak yok edilse bile, sermayenin yabancılaşmış biçimi olan ücretli emek devam ettiği sürece, burjuva hukukunun varlığı ve buna bağlı olarak "devlet" de devam edecektir. Bu burjuva hukuk, emek-değerin ölçüsü olarak zamanın varlığından ve emeğin ücretli emek olarak, bir sınıf olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. Ücretli emek bir sınıftır, çıkarı sermaye içidir.

Sermayenin kişilikleşmiş biçimi olan burjuvazi politik olarak tasfiye edilse bile, sermaye ücretli emek biçimi altında ve devlet de ücretli emek sınıfına dayanarak, sermayenin bir sınıfsal gücü olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir. Devlet bir sınıf üretme ilişkisidir. Devlet, ister burjuvaziye ister ücretli emek sınıfına dayansın, sermayenin despotik makinesidir ve asla sönmelenmez ve sönmelenmemiştir.

Bilimsel olmayan Alman İdeolojisi'nde komünizm politiktir; anti-kapitalizmin etiği ve kudretidir; kapitalizmin ve ekonomi politiğin politik eleştirisidir. İşçi sınıfının kendisini sınıf ve ücretli emek olarak reddi politiktir. Fakat bilimsel Marx'ta komünizm, politiklikten ekonomi politiğin olgunlaşmasına dönüşür. Komünizm, ekonomi politiğin devrimci eleştirisinden üretici güçlerin geliştirilmesi ve hızlandırılmasına, emeğin toplumsal verimliliği üzerinden toplumsal zenginliğin birikimine indirgenmiştir; sınıfın sınıf olarak reddi artık politik değil, ekonomi-politik evrimdir. Marx'ın emek değer teorisi, kapitalizmin devrimci eleştirisi olmaktan çıkıp modernizmin ilerlemeciliğine, kalkınmacılığına gömülmüştür.

Komünizmin ekonomi politiği yerine komünizmin politiği olan bir özgürlük pratiğini düşünerek, bir başka deyişle, politik olanı bir üstyapı değil bir altyapı olarak düşünerek Marx'ı güncelleştirmemiz gerekiyor. Politik ontoloji "beden"dir. Politik ontolojiyi özgürlük pratiği olarak düşünmek, komünizmin ekonomi politiğine komünizmin politiği perspektifinden bir müdahaledir. Demokrasi bir üstyapı kurumu değil bir altyapıdır. Öz-örgütlenmelere dayalı üretimin komünalist örgütlenmesi olarak emeğin, ücretli emeği tasfiyesidir. Emeğin, ücretli emeği tasfiyesi politiktir ve bu bağlamda antagonisttir.

Devlet, komün pratiğinde, devrimin ve bu bağlamda proletarya diktatörlüğünün bir zor aygıtı olarak; Alman Marksizmi'nde demokratikleştirilmesi gereken düzenleyici güç olarak; Ekim Devrimi'nde ise, toplumsal sermayenin birikimini sağlayan sermayenin tüzel kişiliğinin cisimleştiği devlet kapitalizmi olarak düşünülmüştür. Ekim Devrimi emeği, sermaye içi bir sınıf olan ücretli emeği, devlet üzerinden burjuvalaştırmıştır.

Sermayenin kişilikleşmiş biçimi olan burjuvazi politik olarak tasfiye edilse bile, sermaye ücretli emek biçimi altında ve devlet de ücretli emek sınıfına dayanarak, sermayenin bir sınıfsal gücü olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir. Devlet bir sınıf üretme ilişkisidir. Devlet, ister burjuvaziye ister ücretli emek sınıfına dayansın, sermayenin despotik makinesidir ve asla sönmelenemez ve sönmelenmemiştir.

Modernizmin ortaçağını yaşıyoruz. Modernizmin ortaçağı postmodernizmdir. Sermaye içerebileceği her şeyi içermiştir. Artık sermaye dışı hiçbir toplumsal ilişki kalmamıştır. Emek, finans kapitalden ücretini borç ve kredi olarak talep etmekte-

dir. Her toplumsal ilişki çürümeyi tadacaktır. Bu bağlamda Modernizmin çoğunluk-azınlık ikiliğine dayalı demokrasi anlayışı tarihsel olarak bitmiştir. Seçimlere dayalı çoğunluğun iktidarı postmodern faşizmin temel düzlemidir. Devlet, parti ve halk sermayenin formları olarak artık özdeşdir. Burjuva demokrasisi postmodern faşizm tarafından kapmıştır. Artık demokrasi azınlık-çoğunluk düzleminde değil, bir alt-yapı olarak "çokluk" düzleminde devrimleşecektir. Özgürlük pratiği dayalı bir politik ontoloji, ancak devletin tasfiyesine içkin öz-örgütlenmelere dayalı bir komünalist düzlem üzerinden bugünden düşünülebilir.

Dipnot ve Kaynakça

- [1] K. Marx, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Sol Yay., 1993, s. 21.
- [2] K. Marx, F.Engels, Devlet ve Hukuk, derleme, Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, s. 59.
- [3] K. Marx, Kugelmann'a Mektup, 12 nisan 1871.
- [4] K. Marx, Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-1850, Sol Yayınları, 1988, s. 15.
- [5] K. Marx, a.g.e., 1988, s. 32.
- [6] K. Marx, F.Engels, Devlet ve Hukuk, s. 61.
- [7] K. Marx ve F. Engels, Seçme Yapıtlar, Sol yayınları, s. 226.
- [8] K. Marx, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, s. 23.
- [9] K. Marx, a.g.e., s. 24.
- [10] K. Marx, a.g.e., s. 24.
- [11] K. Marx, ve F. Engels, Alman İdeolojisi, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 2004, s. 62.
- [12] K. Marx, Fransa'da İç Savaş, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 2005, s. 66.
- [13] K. Marx ve F. Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, çev. M. Kabagil, Sol Yayınları, 1989, s. 25.
- [14] a.g.e., s. 31.

* Bu yazı PolitikART'ın basılı yayını için kısaltılmıştır. Yazının tamamını okumak için web sitemizi (www.politikart.net) ziyaret edebilirsiniz.

Uygarlığın günbatımı: Tarih, iktidar ve devletsizlik üzerine

Devletin neliği üzerine tartışmalarının "iktidar" kavramına, insanın ve toplumun doğasına indirgenmesiyle durum zaman içinde etnolojik bir tartışma konusu oldu. Fakat tüm tartışmalar dönüp dolaşip bu iktidar güdüsünün tarihsel süreçte devlet oluşumuna "kaçınılmaz olarak" nasıl dönüştüğüne geldi.

Ahmet Türkan

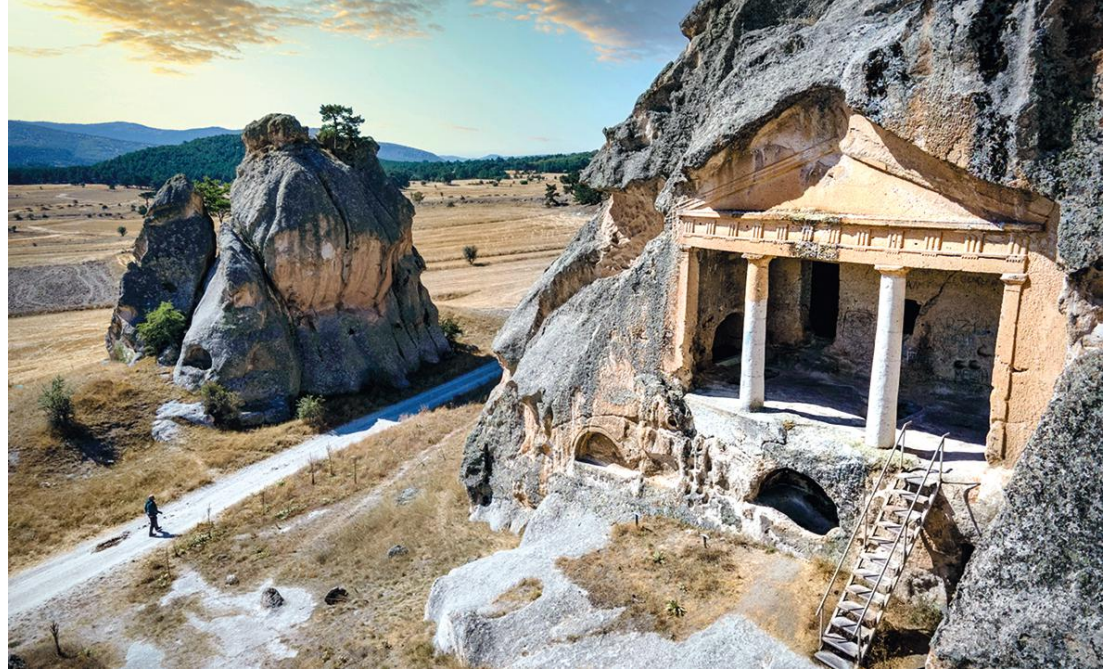
Antropolojinin evrensel bakış açısı, insan ve insan topluluklarının doğasını ortaya çıkarmada başarılı bir araç olsa da çoğu zaman amaçladığının tam tersine onu politikadan arındırıyor. Oysa zamanı saymanın, mekânı ölçmenin ve olayları bir sıraya dizmenin, bu bilimin epeyce ilgilendiği "iktidar" kavramından ve dolayısıyla politikadan bağımsız olmadığı açık. "Devlet" hakkında yazmak için ise tarihe bulaşmaktan başka bir yol yok: hem "geçmiş" olarak tarih; hem de bilim olarak. Bu yazı "devletsiz toplum mümkün mü?" sorusunu yanıtlamayı amaçlamıyor; fakat uygarlık, tarih ve devlet örgütlenmesinin olmadığı ya da buna karşı direncin olduğu birkaç müstakil örnekle, bu olasılığı hatırlatmaya çalışıyor.

Uygarlık miti

Günümüzde devlet, iktidar ve toplum arasındaki ilişkiye karşı geliştirilen bilimsel ve felsefi tutumun Batı kültürünün öz dinamiğiyle şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. 16.yüzyılda hem kıta Avrupası'nın kendi içindeki politik değişimlerle sarsılması hem de küresel sömürgeciliğin getirdiği kıtasal zenginleşme mevcut sistemin işlerliğini yok etti. Doğal olarak sorgulanan ilk şey ise devlet ve toplumun organik ilişkisi oldu. Bu anlamda genel görüş, toplumun, korunma ve yaşamını devam ettirecek ekonomik düzenin sağlanması gibi çeşitli nedenlerle, kendi özgürlüğünü bile isteye "devlet" denilen örgütlenmeye devretmiş olduğu yönündeydi. Sonrasında "iktidar" kavramı da hep bu ikili çerçevede ele alındı. Bunun temeline ise insan ve insan topluluklarının doğal olandan kopuşuyla ortaya çıkan ayrılıklar koyuldu. Örneğin Bertrand Russel iktidarın insanın doyumsuzluğu ve tanrı olma arzusuyla ilişkilendirdi. Devlet bunun bir yansımasıydı ama her bireyin tanrı olmasındansa bireylerin tek bir tanrının (bu devlet oluyor) hizmetinde olması 'yaşamsaldı'. Ona göre devleti biçimlendiren dinamik, bu türsel arzunun daha büyük bir yapıya devredilmesi idi.

Uygar olmanın bariz standartları vardı: devlet, kent, yazı ve tarih. Bunlara sahip olmayan toplumlar "uygar olmayan" toplumlardı. Bu evrimsel bir zaman farkıydı ve nihayetinde bu topluluklar zaman içerisinde "uygar" olmaya mecburdu. Batı, yalnızca bu süreci hızlandırıyor.

Devletin neliği üzerine tartışmalarının "iktidar" kavramına, insanın ve toplumun doğasına indirgenmesiyle durum zaman içinde etnolojik bir tartışma konusu oldu. Fakat tüm tartışmalar dönüp dolaşip bu iktidar güdüsünün tarihsel süreçte devlet oluşumuna "kaçınılmaz olarak" nasıl dönüştüğüne geldi. Buradaki genel bakış açısı de-

Frig Vadisi, (Kaynak: wikimedia.org)

vlete sahip olan toplumların devletsiz toplumlardan daha gelişmiş olduğu yönündeydi. 21.Yüzyıla kadar bu engellenemez bir evrimsel süreç olarak görüldü. Dolayısıyla devlete sahip olmayan toplumlar evrimci bir düşünceyle "gelişmemiş" olarak yaftalandı. Uyum sağlayamazlarsa yok olacaklardı. Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi'nin itici gücüyle 18. – 19. yüzyılda önceki yüzyıllara göre farklı bir biçime bürünerek yıkıcı bir emperyalizmi üzerinde taşıyan sömürgecilik, bu bakış açısından çok şey taşıyordu. Eskiden "tanrının sözünü" tüm dünyaya yayma kisvesi altında gerçekleştirilen hareketler, artık Batının "uygarlık" dediği şeyi tüm dünyaya götürme düşüncesiyle eş tutuluyordu. Örneğin Napoleon bu konuda çok iddialıydı. Afrika'yı işgal ederken, bölgenin geri kalmışlığından sorumlu tuttuğu Hristiyan Avrupa'nın günahlarını, devrimlerle ve elbette "bilim" ile farklılaşan Avrupa uygarlığının telafi edebileceğine yürekte inanıyordu.

Bu süreçte "uygar" toplumun kesin bir tanımı yapıldı ve elbette uygarlığın başlangıcı da "kesin" olarak belirlendi. Bunun bariz standartları vardı: devlet, kent, yazı ve tarih. Bunlara sahip olmayan toplumlar "uygar olmayan" toplumlardı. Bu evrimsel bir zaman farkıydı ve nihayetinde bu topluluklar zaman içerisinde "uygar" olmaya mecburdu. Batı, yalnızca bu süreci hızlandırıyor. 19.Yüzyıl idealizmi ve diğer büyük kuramlar da bunu destekliyordu. Her ne kadar Hristiyan düşünce, Aydınlanma ve devrimlerle geri planda kalsa da onun sahip olduğu ilerlemeci fikir, yani tarihin düz bir çizgide, bir başlangıçtan sona doğru ilerlediği fikri değişmedi. Tarihin bir sonu vardı fakat bu artık Hristiyanların "cennetin krallığı" değil de örneğin Hegel'e göre Prusya monarşisi ya da Marx'a göre enternasyonal devrimle ortaya çıkan bir mutlak eşitlik ya da Fukuyama'ya göre Amerikan liberalizmiydi.

Tarihin dayatmaları ve iktidar

Müjdelerin hiçbiri gerçekleşmedi ve pek gerçekleştirecek gibi görünmüyor. Buradaki sorunun nedeni devlet, iktidar ve topluma yönelik yukarıda söz edilen kaba bakış açısı olduğu neredeyse kesin. Üstelik bunların her biri hatları hırsla belirgin hâle getirilmiş bir tarih anlayışına dayanıyordu. Hepsini zamanı engellenemez bir sona doğru ilerleyen ok gibi tasavvur ediyordu. Fakat sorun şuradaydı: bu tarih anlayışı, toplumların kendi tarihlerini yazıyla anlatabildiği sürece var olabiliyordu. Dolayısıyla uygarlığın a priori kategorisiydi. Yazıyı kullanmayan toplumlar ise gelişmemişlik anlamında "ilkel" olarak kabul ediliyor, bunu kendine yakıştıramayanlar ise durgun bir eşitliğe sahip arkaik toplumlar olarak nitelendiriyordu. Tarih, yazıyla ve bu aygıtı kendi faydasına kullanan devlet ile başlıyordu.

Oysa 20. yüzyılın ilk yarısında evrensel bir zamanın olanaksızlığının bilimsel açıklamalarının art arda gelmesi, evrensel bir tarihin olanaksızlığını da ima ediyordu. Yazı, tarihin bir aygıtı olabilirdi fakat zaman onun özüyüdü. Açıkçası bu beklendiği kadar fazla şeyi değiştirmede. Kurulan uygarlık miti öylesine semirmişti ki onu yok etmek bir zamanlar kullanılan cennetin krallığı mitini yok etmekten daha zordu. Evrensel bir zaman olmayabilirdi ama evrensel bir tarihin varlığını sürdürmesi şarttı. Zamanı hep birlikte aynı şekilde saymaya, uygarlığın ilerlemenin yakıtı olduğuna ve ancak bu yolla kendi yarattığımız yeni bir cennete ulaşabileceğimize inanmaya devam etmeliydik. Ne de olsa farklı zamanlarda yaşayan insanlar aynı ürünü tüketmekte zorlanabilirdi. Devletin "tarihsel" görevi de bu zamanın bütünlüğünü sağlamaktı. Bugün küresel ölçekte tüm devletlerin aynı tarihle birbirlerine büyük bir istekle bağlı olması da bunun bir sonucudur.

Sümerler, yaygın tarih anlatımında en eski uygarlık olarak kabul edilir.

Devletin varlığı ise "iktidar" kavramının ancak şiddetle sağlanabilecek bir emir-itaat ilişkisine bağlı olduğu varsayımına dayalıdır. Bu, tarihsiz toplumlar gibi, siyasal iktidarın emir-itaat ilişkisinde belirgin hâle gelmediği uzlaşılı toplumlarını da dışlayan bir tutumdur. Ne tesadüf ki tarihsizlik ve uzlaşılı genelde aynı yerde bulunur. Bunun bir de ekonomik koşulu vardır: bu toplumlar, artı değer üretmezler ve yalnızca temel ihtiyaçlarını giderebildikleri ve bunu gidermek için süresiz bir mücadeleye hâline sahip olduğu "geçim ekonomisine" tabilerdir. Toplumsal hiyerarşinin ekonomik, politik ve kültürel ön koşullarından yoksunlardır. Elbette bu koşullar, modern tarih anlayışının dayatmasıydı ve pek çok noktada yanlış oldukları anlaşıldı.

İktidarın zorlayıcı ya da uzlaşılı iktidarı olması toplumun kendi içindeki dinamiklere göre değişebilirdi; "ilkel" olarak adlandırılan bir toplum (örneğin And Toplumları) karmaşık ve şiddetli bir toplum-iktidar ilişkisine sahipken, yine "ilkel" olarak adlandırılan bir başka toplum (örneğin avcı toplayıcı Kung'lar ya da balıkçı Argonautlar) yaşadıkları coğrafyaların biyolojik potansiyeline uyumlu bir şekilde yaşayarak kendi içlerinde bir uzlaşılı iktidarı oluşturabilmişti. Avcı toplayıcı yaşam tarzı süren Paleolitik Dönem insanı ilk bolluk toplumuydu ve düşünüldüğünün aksine doğayla katastrofik bir mücadele içine girmemiş olabilirdi. Mitler, destanlar, masallar ve şiir, belleğin inşası ve korunmasında en az tarihyazıcılığı kadar marifetliydi.

Esikiçağdan Bir Örnek: Frigya

Antropolojinin 20. Yüzyıl boyunca arkaik toplumlar ile ilgili biriktirdiği hatırı sayılır veri "uygarlık" mitini sarsmaya devam ediyor. Tarihçilikteki popüler eğilimin de bu yönde olduğu açık. Belki kendi varlığının temellerini oyararak, antropoloji gibi evrenselci ve zamanlar arası bir niteliğe bürünmeye başlıyor. Bunun cesurca olduğunu kabul etmek gerekir çünkü hiçbir insan ve toplum bilimi (belki kendisiyle ebedi bir çatışmayla varlığını sürdüren psikoloji bilimini dışında tutarak söylemeli), böyle bir intihar girişiminde bulunmadı. Tarih, 20. Yüzyılın sonlarına kadar kentin, dolayısıyla devletin tarihi oldu. Kırsalın, yani devletsizliğin tarihi ise hep ilkinin karşıtı olarak, bir koleksiyonerin küstah merakiyle ele alındı. Şimdilerde ise durum tam tersine dönüyor. Bunun sebebi, kente ve devlete karşı bakışın, zor hissedilen bir hızda olsa da olumsuz yönde değişimi olabilir.

Büyük Frig Krallığı'nın MÖ 7. yüzyılda dağılmasının ardından Frigler çekirdek coğrafyaları olan Dağlık Frigya'ya çekildi. Frig Krallığı'nda dahi oldukça nadiren kullanılan yazı aniden ortadan kayboldu. Frigler sessizliğe büründü. İşin ilginç yanı, bundan sekiz yüz yıl sonra Roma Dönemi'ne ait olan yazıtlar üzerinde Frigce yeniden ortaya çıktı.

İngiliz tarihçi Peter Thonemann'ın 2013 yılında editörlüğünü yaptığı kitabın giriş yazısındaki anaerist tarih denemesinden bahsetmek, buna iyi bir örnek oluşturacaktır. Thonemann yazısında, Esikişehir, Kütahya ve Afyon sınırlarına denk gelen, kuzey - güne yönünde Konya Ovası'na doğru uzanan ve "Dağlık Frigya" olarak adlandırılan bölgede esikiçağda yaşayan Frigler ile Çin'in Zomia Dağlık Bölgesi'nde yaşayan günümüz toplumlarını karşılaştırdı. Bunu yaparken de antropolog James Scott'un Zomia hakkındaki üç temel iddiasını dayanak gösterdi.

Bu iddialardan ilki Scott'un "coğrafi dinamik" dediği etkendi. Buna göre modern öncesi toplumlarda devletin gücünün dağlık bölgelere ulaşması aşağı bölgelere göre daha zor bir süreçti. Bu bölgelerde yaşayan halklar devlet yapılanmasına karşı tavır sergilemişti. İkinci iddia ise "tarihsel dinamik" olarak adlandırılan "parçalanmış alan" teorisiydi. Buradaki temel varsayım, önceki devlet ya da devlet benzerleri oluşumların dağılmasının ardından, aşağı bölgelerden yüksek bölgelere kitlesel göçlerin gerçekleştiği ve bunun da bölgedeki devletleşmeyi engellediği üzerineydi. Son olarak ise "sosyolojik dinamik", bölgede yaşayan halkların radikal bir eşitlikçi yapı sergilemesiydi. Bu bölgelerde hiyerarşinin kendini yok etmişti. Bir devlet yapılanmasının önemli araçlarından biri olan "okuma-yazma" gibi alışkanlıklar da halk tarafından reddedilmiş, hatta buna karşı direnc geliştirilmişti.

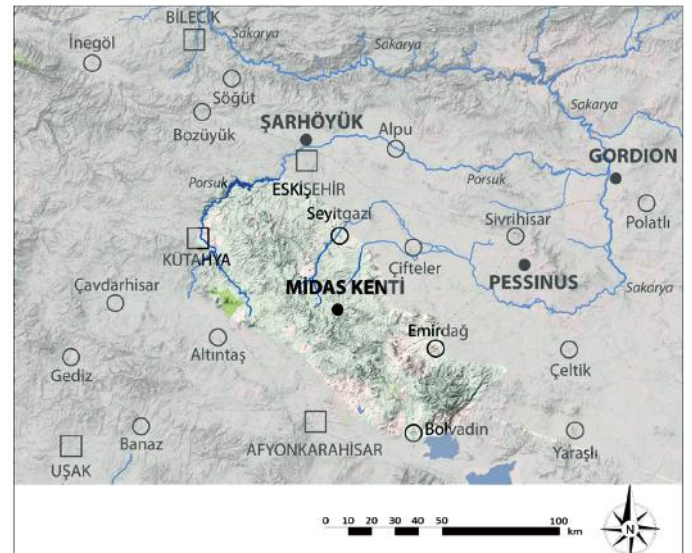
Büyük Frig Krallığı'nın MÖ 7. yüzyılda dağılmasının ardından Frigler çekirdek coğrafyaları olan Dağlık Frigya'ya çekildi. Frig Krallığı'nda dahi oldukça nadiren kullanılan yazı aniden

ortadan kayboldu. Frigler sessizliğe büründü. İşin ilginç yanı, bundan sekiz yüz yıl sonra Roma Dönemi'ne ait olan yazıtlar üzerinde Frigce yeniden ortaya çıktı. Bu, bölgedeki insanların, krallığın yıkılışından altı yüzyıl sonra kendi anadillerini kullanmaya devam ettiklerini gösteriyordu. Üstelik bunu Pers, Makedon ve Roma İmparatorlukları gibi oldukça örgütlü emperyalizme sahip devletlerin egemenliği altında yapmayı başarmıştı. Bu yazıtların üstünde görülen Frigce ifadelerin çoğu, içinde mitsel ifadelerin bulunduğu dualar ve bedualardı. Frig toplumu yazıyı kullanmaya direnmiş, kendi toplumsal belleğini mitleri ve inançları aracılığıyla yüzyıllar sonrasına aktarabilmişti.

Post-endüstriyel çağda devletsiz toplum mümkün mü?

Antropolojinin aksine Tarih, Esikiçağ toplumlarıyla günümüz toplumlarını karşılaştırmaya mesafelidir. Tarihçiler çoğu zaman bunu bir mesleki ihlal olarak görürler. Bu durum özellikle Endüstri Devrimi öncesi ve sonrasında daha serttir. Bu tutumda haklılık payı var çünkü toplum tarihte daha önce hiç görülmemiş bir hızla farklılaştı, alışkanlıklar değişti. Bununla birlikte toplumun örgütlenme biçimleri görüntüde değişse ya da çeşitlense de aynı şekilde kaldı. İmparatorluklar yıkılırken, onların eskileri, ulus devletler ve konfederatif cumhuriyetler küresel sermaye ve kapitalizm çevresinde örgütlendi. Bununla birlikte artık yazısız bir toplum düşünülemez hâle geldi, kendi doğası gereği de egemenin elinden taşarak kitlelere yayıldı. Fakat devlet için aynısı söylenemez. Onu dönüştürmenin, onsuz yaşamaktan çok daha zor olduğunu kendini iyiden iyiye açık ettiği bir dönemden geçiyoruz. 21. yüzyılın küresel felaketleri, salgınlar, iklim krizi ve afetler bunu gittikçe belirginleştiriyor.

Büyüyen kentlere, hızla gelişen bilişime ve "uzay çağı" gibi ortak ideal mitlerine rağmen devletsiz ve uyumlu bir yaşamı yaratabilmek eskisinden daha fazla mücadeleyi ve kültürel refleksten ötesini gerektiriyor. Küreselleşmeye karşı etno-coğrafi bir tutumun gerekliliği ile insanlığın kendini kurtarması ya da en azından dünyaya daha az zarar vermesi için bir ideal çevresinde birleşme ihtiyacı kendini koruyor. Antropoloji ve tarih, etno-coğrafi tavrı için yerel örgütlenmelerin bu anlamdaki etkililiğini yukarıda bahsi geçen örneklerle ortaya koyuyor. Fakat asıl mesele ikincisini gerçekleştirmekte, ideali zamanın dışına taşıyarak bu suni bütünlüğü kırmakta yatıyor. Bu anlamda tarihin, silahı gerçekten kendine mi yoksa aynaya mı doğrulttuğunu ise ironik bir şekilde zaman gösterecek.

Dağlık Frigya

IŞİD'i yargılamak: Egemen sistemin gölgesinde adalet ve hakikatin sınırları

► Savaşları yaratan egemen sistemin ta kendisi gibi IŞİD de sadece bölgenin sorunu değil, insanlığın belasıdır. O halde halk mahkemelerinin yapabileceklerinin ötesini düşünüp sormak gerek: Dünya tarihinde bu an neyi gerektirir? Acil çözüm ihtiyaçları bir kenara; IŞİD ile ilgili herhangi bir adalet arayışının temel amacı, nihai hedefi ne olmalıdır?

► Dilar DİRİK

“Yazıklar olsun sana, ey uygarlık!”

Dünyadaki şiddet ve baskının büyük bir kısmı, iktidardakilerin hakikat ve adalet üzerindeki tekelinden kaynaklıdır. Bu da anlamlı bir direniş ve değişimi -yani egemen sisteme ciddi anlamda meydan okuyacak siyasi eylemleri- neredeyse imkânsız kılıyor.

Kuzey-Doğu Suriye Özerk Yönetimi geçtiğimiz günlerde, kontrollerindeki kamplarda bulunan binlerce IŞİD üyesini yargılayacağını açıkladı. Aradan yıllar geçmesine rağmen kamplardaki binlerce IŞİD’li ve aileleri için ortada hâlâ sağlam bir uluslararası çözüm olmadığını hatırlatıyor bu açıklama. IŞİD ve benzeri gruplar soykırım, köleleştirme, katliam, işkence, zorunlu göç ve geri dönüşü olmayan her türlü kayıptan sorumludur. Kamplarda cinayet, tecavüz, çocuk istismarı ve katliamlar için planlama ve örgütlemeye kadar birçok şey, IŞİD’lilerin sorumlu olduğu suç başlıkları. Dünya sisteminin yarattığı tüm sorunlar bu kamplara süzülmuş gibi.

Elbette, önünde sonunda yerel ve uluslararası yargılamalara yönelik yasal çalışmalar gerçekleşecektir. Ne de olsa uluslararası hukuka göre herkesin adil yargılanma hakkı vardır, kim olursa olsun. Dolayısıyla IŞİD üyelerinin ve ailelerinin uzun süre kamplarda tutulması da insan hakları ihlallerine denk gelir. Bu bağlamda; birçok konuda adil ve alternatif bir sistem kurma iddiasına sahip çıkmış olan Rojava da devrimci bir sınıvla karşı karşıya. Durum tam anlamıyla bir kurgu gibi: Uluslararası sistemde resmî statü sahibi olmayan, devletsiz bir halk öncülüğünde gelişmiş bir yönetim, devlet sisteminin Frankenstein canavarını yargılayacak.

“Yazıklar olsun sana, ey uygarlık!” diye defalarca haykırmıştı ismi belli olmayan Suriyeli bir adam. Videodaki adam tarifsiz bir suça tanıklık ederken, gördüklerinin şaşkınlığından kendinden geçiyordu. O adam Haziran 2011’de, Suriye’nin Türkiye sınırı yakınlarındaki Cisir el-Şuğur’da, yüzlerce çürümüş insan vücudu parçasının toplu mezarlardan çıkarılmasına şahit olmuştu. Ona göre, suçlu gün gibi ortadaydı: Uygarlık.

Ama bu bağlamdaki asıl sorun sadece güvenlik

ya da uluslararası hukukta mevcut olan insan hakları standartları değil. IŞİD’in yargılanması hakikatin ve dünyanın geleceği açısından da anlam taşıyor. İşte bu nedenle bu mesele tarihsel bir perspektifle ele alınmalıdır. Rojava’da ağır koşullarda halkı korumak için mücadele edenler çözüm bulabilmek için uğraşırken; bu tarihsel anlayık olabilmek için tüm insanlığı kapsayan derin, eleştirel, toplumsal tartışmalar yürütmek yaşamsaldır. Savaşları yaratan egemen sistemin ta kendisi gibi IŞİD de sadece bölgenin sorunu değil, insanlığın belasıdır.

O halde halk mahkemelerinin yapabileceklerinin ötesini düşünüp sormak gerek: Dünya tarihinde bu an neyi gerektirir? Acil çözüm ihtiyaçları bir kenara; IŞİD ile ilgili herhangi bir adalet arayışının temel amacı, nihai hedefi ne olmalıdır?

Sonuçta IŞİD, yerelde mantar gibi türemiş bir “yozlaşmış adamlar ordusu” değil. Dolayısıyla özgürlükçü güçlerin yürüteceği yargı inisiyatifleri nasıl bir tarih, felsefe, ahlak ve adalet anlayışı izlemeli? Ve devlet sisteminin gölgesinde, bu süreçlerin sınırlarını kim, nasıl belirler?

Gerçek anlamda radikal ve tarihsel bir dava, farklı ülkelerin IŞİD ve benzeri grupları nasıl etkinleştirdiklerini, silahlandırdıklarını ve akladıklarını tüm yönleriyle ortaya koymalıdır. IŞİD’i yaratan uluslararası sistem yargılanmadan IŞİD nasıl yargılanabilir?

İşte bu zor sorular; kısa vadeli amaçlar, dar milliyetçi zihniyet kalıpları veya siyasi çıkarlar için geçiştirilmemelidir. Bu sorular insanlığın yönünü belirleyecek ağırlıkta sorulardır çünkü. Bu soruların cevapları ise insanın tarihsel olaylar karşısındaki ahlaki-politik tutumunu ortaya koyacaktır. Aksi halde bölgede barışın, hatta farklı bir dünyanın mümkün olabilmesi için bin yılda bir ortaya çıkan fırsatlar ortadan kaybolabilir.

“Yazıklar olsun sana, ey uygarlık!” diye defalarca haykırmıştı ismi belli olmayan Suriyeli bir adam. Videodaki adam tarifsiz bir suça tanıklık ederken, gördüklerinin şaşkınlığından kendinden geçiyordu. O adam Haziran 2011’de, Suriye’nin Türkiye sınırı yakınlarındaki Cisir el-Şuğur’da, yüzlerce çürümüş insan vücudu parçasının toplu mezarlardan çıkarılmasına şahit olmuştu. Ona göre, suçlu gün gibi ortadaydı: Uygarlık.

Bu korkunç olay 12 yıl önce, Suriye’deki ayaklanmanın ilk aylarında meydana gelmişti. O süreç

bugüne kadar genellikle Suriye’deki silahlı muhalefetin ve mülteci krizinin başlangıcı olarak tarif edildi. O dönemde uluslararası basın, barışçıl protestoculara ateş açmayı reddeden Suriye devlet ordusuna bağlı güvenlik güçlerinin katliam yaptığına dair iddialar yayıyordu. Sonrasında durumun tam tersi olduğu ortaya çıkmıştı. Aslında yüzlerce cihatçı çete büyük bir katliam gerçekleştirmişti. Güvenlik güçleri üyelerini katledip kafalarını kesmiş, bedenlerini parçalayıp toplu mezarlara atmışlardı. Ardından akrabaları olan mültecilerin arasına saklanarak Türkiye’ye kaçmışlardı. Doğrular ortaya çıkmasına rağmen bugüne kadar bu yalan hikâye de düzeltilmedi.

Cisir eş-Şuğur sadece bir katliam değildi. Aynı zamanda bir mülteci krizi yaratmak ve bununla birlikte dış müdahaleye zemin hazırlamak için önceden planlanmış bir sınır ötesi operasyondur. Libya’da olduğu gibi dış güçlerin yardımıyla profesyonel bir şekilde koordine edilmişti. Bu olay, bölgede yıllar sonra yaygınlaşıp normalleşecek olan olayların prototipiydi.

IŞİD’i Cisir el-Şuğur katliamı gibi olaylardan ayrı ele almak mümkün değildir. Cisir eş-Şuğur örneğinde, bildiklerimizin tamamen ters yüz olabileceğini ve bu ters yüzün 12 yıl geçmesine rağmen hâlâ düzeltilmediğini görmek mümkün. Bu da geçmiş, günümüz ve gelecekteki olayları okumamız açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu varoluşsal bir dünya görüşü krizi ve anlam referanslarının çöküşüdür. Aynı zamanda Soğuk Savaş’tan Afganistan ve Irak’taki savaşlara uzanan, bölgede daima yeni vekalet ve özel savaş konseptleri üreten uygarlığın gerçek yüzüne açılan bir penceredir.

On yıllardır, Soğuk Savaş’tan bu yana cihatçı gruplar ve liderleri olan NATO devlet istihbaratları, farklı ülkeleri istikrarsızlaştırmak üzerine birlikte hareket etmektedir.

ABD, Britanya, Fransa, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelerin Beşar El-Esad’ı devirmek için El Kaide bağlantılı grupları zamanında eğittiği ve bu gruplara silah, para ve lojistik sağladıkları konusunda pek çok kanıt var. IŞİD’in dış güçler tarafından canlı tutulmasının sebebi belli aktörleri hedef almak, zorlamak, kontrol altına alabilmek istemeleridir.

IŞİD’e ve genelde sahadaki dinamiklere ilişkin bilgi üretiminin büyük kısmı, devletler ve militarist-empyrialist çıkarlarla iç içe geçmiş Batı yanlısı

kurumlar tarafından yönlendiriliyor. Bu alan, özellikle Avro-Amerikan devlet ve güvenlik sistemlerinin temsilcileri ve yanlılarının yanı sıra Batı hegemonyasının yumuşak kolları olan NGO'lar, think tanklar, medya, insani yardım kuruluşları, akademi kurumları vb. tarafından tekelleştirilmiştir. Silah ticareti ve farklı sektörlerin de kilit rolü var. Örneğin geçen yıl, Fransız çimento şirketi Lafarge, IŞİD ve El Nusra'ya maddi destek sağlamak için komplo kurmaktan suçlu bulundu.

Daha öncesinde Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin resmî tarihi sistematik bir şekilde lidersiz ve pek şiddet içermeyen protesto hareketleri olarak oluşturulurken, dıştan destek alan El Kaide, Müslüman Kardeşler gibi grupların Cisir el-Şuğur katliamında (ve Mısır, Libya, Tunus gibi yerlerdeki belli olaylarda) rol oynadığı baştan beri örtbas edilmişti. Suriye'de Batı ve bölge devletlerinin silahlı desteğini meşrulaştırmak için birçok çete grubu, insanlık suçları işlemesine rağmen "ılımlı isyancılar" olarak adlandırılmıştı bu süreçte.

Çetelere katılmak üzere Suriye ve Irak'a gidenlerin birçoğunun, bunu, Avrupa devletlerinin gözetimi altında yaptığı iddia ediliyor. İstedikleri her an herkesi takip edebilen istihbaratlar bu cihatçı akışı sırasında üç maymunu oynuyordu. Geri dönüşler konusunda da devletler muhtemelen bölge ülkeleriyle siyasi ve istihbari çıkarları doğrultusunda vatandaşlarını geri almıyor; çünkü anlatacakları çok şey var! Ancak bu tür bilgiler "güvenlik" ve "terörle mücadele" adına kamuoyundan gizleniyor. Batı ülkelerinin vatandaşları, hükümetlerinin tarih boyunca ve günümüzde "terör örgütleri"yle olan ilişkileri hakkında bilgisizdir ya da yanlış bilgilendirilmiştir. Bu yüzden de kinlerini devletlerden değil, savaşlardan kurtulan mültecilerden çıkarıyorlar.

İlk yıllarda özgür basın Ürdün'de çeşitli istihbaratların, cihatçı grupların ve belli Kürt parti temsilcilerinin Orta Doğu haritasının yeniden çizilmesi ve Irak'ta IŞİD'in yayılmasını sağlamak için gizli toplantılar gerçekleştirdiğine dair haberler yaparken koalisyonun Kürt güçleriyle hareket etmeye başlamasından sonra herkes gittikçe Türkiye'nin rolüne odaklandı.

NATO güçleri, halklara katliamlar yapan grupların birçoğuna zamanında destek olmuştur. Egemen güçler bölgesel müdahalelerini devamlı kılmak için, görünüşte karşıt olan grupları birbirine karşı savaştırıyor. Aynı çatışmada farklı tarafları desteklemek standart bir Tom ve Jerry yöntemi.

Türkiye'den bahsederken ülkenin NATO içindeki stratejik rolünü vurgulamak lazım. Türkiye bir istisna değildir; sadece terör gruplarına gizli değil de açıktan destek sunan bir NATO devletidir. Batı'nın bölgedeki sosyalizm karşıtlığına ve radikal İslamcılığa (ve Soğuk Savaş'tan beri dünyanın dört bir yanındaki aşırı sağcı paramiliterlere) verdiği desteğin belgelenmiş tarihi göz önünde bulundurulduğunda, "Bunu neden sadece Türkiye yaparsın ki?" diye sormak daha mantıklı.

Türkiye'ye odaklanmak, egemen güçlerin rejim değişikliği ve hegemonya sağlamak için uyguladığı yöntemlerini göz ardı etmektir. Bu sonuç olarak Batı egemenli, liberal bir dünya görüşüne bulanmış, yanlış bir tarih kurgusunu meşrulaştırır. Bu konuda kendimi de eleştirmeliyim. Kürt kadın hareketi ile ilgili yazdığım kitapta dış güçler fak-

törünü açmaktan çekindim.

İnsanlar sadece IŞİD'le savaştığını iddia eden NATO ülkelerinin emperyalist propagandasını değil, olaylara ilişkin aynı zamanda sahadaki güçlerin söylediklerini de esas alıyor. Tarihin bu kritik anında herkes özeleştiriyi yapmaya açık olmalı.

IŞİD'in doğuşuyla ABD'nin bölgedeki varlığına yeni bir gerekçe oluşmuştu. Suriye Demokratik Güçleri (SDG) 9 yıldır NATO öncülüğündeki IŞİD karşıtı koalisyonun bir parçasıdır. 2014'ten beri birçok kesim bunun geçici ve taktiksel bir ittifak olduğunu vurguladı. Bu vurgu binlerce insanı soykırımdan kurtaran ve fedakârlık yapan Kürdistan özgürlük hareketinin mücadelesine, onun ilke ve değerlerine duyulan saygıdan kaynaklanıyor.

Bu bir yandan Türkiye devletinin saldırılarına bir nebze engel olsa da ABD'nin derdi IŞİD'den ziyade egemenliktir. Amaçlarından bir tanesi Suriye'de yaptırımlar altında kalan milyonlarca insan paahasına uluslararası kanunları ezerek, SDG'nin onayıyla neo-kolonyal bir güç olarak Suriye topraklarından petrol çıkarıp kâr etmek ve bununla birlikte ekonomik savaş politikası yürütmek. IŞİD'le yapılan çatışma Suriye'deki vekalet savaşının devamıdır.

NATO güçleri, halklara katliamlar yapan grupların birçoğuna zamanında destek olmuştur. Egemen güçler bölgesel müdahalelerini devamlı kılmak için, görünüşte karşıt olan grupları birbirine karşı savaştırıyor. Aynı çatışmada farklı tarafları desteklemek standart bir Tom ve Jerry yöntemi.

Gecmişte Suriye'de El Kaide'yi normalleştirmek için elinden geleni yapan think tanklar şimdi ABD-SDG ittifakını överken bölgeye yapılan dış müdahalelere karşı çıkan bölgedeki sol-demokrat çevreler Kürtleri CIA'in denetimi altında olarak görüyor. On yıllardır ABD'nin yaptığı vicdansız savaş suçlarını kınayanlar, bu durumları acı bir hafızaya dayanarak yorumluyor. Kürt kadın savaşçıların ABD ordusunun özel savaş broşürlerinde yayınlanması gibi şeyler demokratik stratejik ittifaklara, halklar eksenli toplumsal çözümlere engel oluyor.

SDG'nin 21. yüzyılda Orta Doğu'da zulüm ve şiddet estiren, Irak ve Afganistan gibi yerlerde binlerce masum insanın işkence ve ölümüne sebep olan ve sınırın öbür tarafında Kürdistan özgürlük mücadelesini kriminalize eden "terörle mücadele" dilini kullanması Kürtlerin statüsünü meşrulaştırmaz; tersine demokratik, toplumsal çözüm ve devrimci adalet girişimlerini engeller.

Devrimcilere karşı komplo kuran, devletlerin suçlarını örtbas eden, para ve petrol için Orta Doğu'yu sömürgeleştirmeye devam eden güçlerin etkisi bu kadarken IŞİD yargısının temelleri nasıl belirlenecek? Sadece bireyler mi yargılanacak? Peki ya IŞİD'i yaratan sistem? IŞİD'i var eden güçler konusunda SDG'deki bilgiler nedir?

Bu koşullarda, anlamlı, meşru bir tarihsel adalet siyasi, sosyal, kültürel ve felsefi olarak nasıl sağlanabilir?

Özgürlükçü paradigmaların, demokratik güçlerin cidden çok somut bir şekilde müdahale edebileceği tarihsel bir andayız. Abdullah Öcalan, savunmalarında ulus-devlet sisteminin liberal adalet anlayışını eleştirir. Yirmi yılını Suriye'de ve Lübnan'da Suriye'nin kontrolündeki topraklarda geçirdikten sonra NATO güçleri tarafından komploya uğrayan, İmralı adasında tecrit altında işkence gören Öcalan, tarihin bu anı hakkında ne düşünüyor acaba?

Kürdistan özgürlük hareketinin tanımıyla IŞİD; kapitalist modernitenin, beş bin yıllık ataerki egemen uygarlığın bir göstergesiyse, o zaman devrimci prensiplere layık olan bir yargılama süreci,

hakikati tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarabilmelidir. Sadece resmî yasalar değil, hakikat esas alınmalı. Kadınlar IŞİD şahsında erkek egemen sistemin tümünü yargılayabilmeli!

Eğer mahkemeler -kim tarafından yürütülürse yürütülürsün- ortaya çıkardıklarından daha fazlasını karanlıkta bırakırlarsa, daha fazla adaletsizlik katmanı üreteceklerdir. Bu da mağdurların acılarına layık olamamak demektir. Çoğu devlet sırrında olduğu gibi birçok olayın ayrıntılarını bilemeyebiliriz. Önemli olan, yine de doğru soruları sormakta ısrarcı olmak ve aynayı kendimize de tutmaktır.

Bunu işgal ve savaş kısılcığında yapmak elbette zor. Her şeyi Özerk Yönetim'den beklemek yanlış olur. Bu hususlar sadece Özerk Yönetim'i değil, tüm insanlığı ilgilendirir.

Bu açıdan, bu süreci dışarıdan izleyenlere düşen görevlerden bir tanesi de bu mekânı, egemen güçlerin insafına bırakmamaktır. Hatta asıl teröristleri açığa çıkararak, egemen sistemin "terörle mücadele" diline karşı aktif bir şekilde direnmektir.

NATO ülkelerinin fonlarıyla üretilmemiş, devletlerin hakimiyetinde olmayan eleştirel araştırmalara ihtiyaç vardır. Devletlerin belirli devlet dışı aktörlerle olan ilişkileri; dahası, askerî-endüstriyel kompleks ile medya ve akademi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için çok daha fazla kafa yorulması gerekir.

Kimlerin yaşadığı acılar görünür kılınacak, kimlerin acıları politik sebeplerden kaynaklı silinecek? Sadece belli kesimlerin meşru kıldığı kurbanlar değil, prensipte IŞİD fenomeni ülkelerine karşı yürütülen savaşın bir parçası olduğu için, savaş ve yaptırımlarla karşı karşıya kalan ve tecrübeleri önemsiz kılınmış Suriyeliler de yargı çerçevesinin çizilmesinde söz sahibi olmalı. Nihayetinde, yargılar bu savaşın sonu için bir zemin olabilmeli.

Adalet, insan hakları, demokrasi ve özgürlük mekanizmalarını ve söylemlerini tekellerinde tutan elitler her gün dostlarımızı katlediyor, ülkeleri yıkıyor, toplumlara bölüyor, toprakları sömürgeleştiriyor ve bölgemizi yaşanmaz hale getiriyor. Radikal değişim umudu bu şekilde yok ediliyor. En affedilmez suç da budur işte: bölgeleri toplu mezar olarak var olmaya mahkûm etmek.

Kadın ve çocukların tecavüzcülerin ellerinde esir kaldığı, yaptırımlar nedeniyle milyonlarca insanın sefalet içinde yaşadığı ve on binlercesinin güvenli bir yere ulaşma yolunda hayatını kaybettiği bu tarihsel süreci, yukarıda bahsi geçen "Yazıklar olsun sana, uygarlık!" ruhuyla ele almak gerekir. Kısa vadeli hedefler uğruna bu soruları topluca atlamak, geçmiş ve gelecekteki savaşların tüm kurbanlarına büyük haksızlık olur.

Eğer mahkemeler -kim tarafından yürütülürse yürütülürsün- ortaya çıkardıklarından daha fazlasını karanlıkta bırakırlarsa, daha fazla adaletsizlik katmanı üreteceklerdir. Bu da mağdurların acılarına layık olamamak demektir. Çoğu devlet sırrında olduğu gibi birçok olayın ayrıntılarını bilemeyebiliriz. Önemli olan, yine de doğru soruları sormakta ısrarcı olmak ve aynayı kendimize de tutmaktır.

Bu açıdan bölge ve ötesindeki halklar için barışa adanmış ahlaki bir adalet anlayışı, tüm bu sistemi yargılamalıdır. Hakikat olmayınca, adalet olmaz ve siyah hareketlerin çoğu zaman dile getirdiği gibi: Adalet olmayınca da barış olmaz.

Devlet, demokratik konfederalizm ve ekoloji

Tarihsel süreç içerisinde tahakkümün ilk başladığı yerde devletin asıl temelleri atıldı. Bugün geldiği haliyle kapitalist sistemin bir projesi olarak özellikle son birkaç yüzyıldır yükselen ulus-devlet şeklini aldı. Ve böylece doğrudan sınıflaşma katmerleşti, hiyerarşi ve tahakküm her alana yayıldı, toplumsal sorunlar git gide derinleşmeye başladı.

Derya Akyol

İlk çağdan itibaren yeryüzünde yaşamış birçok düşünür tarafından devlet bir tabu, olmazsa olmaz bir olgu olarak ortaya konmuştur. Devletin korunması ve sonsuza kadar yaşaması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Bu bakış açısında devlet hukuk ve yasaya dayalı tüm organize yapıyla düzeni sağlamak, toplumsal kötülüklerin önüne geçmek için vardır ve var olmalıdır.

İnsanlık tarihinin %99'luk kısmı devlet olmadan varlığını sürdürmüş ve bugünlere kadar gelmiştir. Dolayısıyla devlet olmadan kargaşanın hâkim olacağını söyleyen birçok düşünürü çürütecek düzeyde, toplumsal barış içerisinde varlığını sürdüren bir toplumsal yaşamdan bahsedebiliriz. Yine toplumsallığın ilk tohumlarının atıldığı Neolitik Devrim'e baktığımızda; kendi içinde kuralların olduğu ahlaki ve politik toplumun en üst düzeylerini görebiliyoruz. Karşılıklı yardımlaşma ve iş bölümüne dayanan, hiyerarşinin ve nihayetinde sınıfın olmadığı tahakkümsüz bir yaşam söz konusuydu. Ne Thomas Hobbes'un "insan insanın kurdudur" şeklindeki anlamlandırmasıyla ne de devletsiz bir toplumun güvensiz olacağı tezinin aksine; yeni ve yakın çağdan daha uzun süre barış içerisinde varlık göstermişlerdir.

Bu iş bölümü içerisinde avcılık yapan erkeğin yaşanıp güçten düşmesi ve şamanlarla kurulan ittifak ile topluluk içinde güç kurmasıyla iktidar denen olgu oluşmuştur. Bu olgu; yaşlıların gençler üzerinde, erkeğin kadın üzerinde, ayrıcalıklı bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde ve bugün gelinen haliyle devletin toplum üzerinde hâkimiyet kurmasına evrilmiştir.

Devlet denildiğinde sınırları çizilmiş, kuralları olan, egemenlerce yönetilen bir tanımlama devletli toplumu yeteri kadar tanımlamıyor. Tarihsel süreç içerisinde tahakkümün ilk başladığı yerde devletin asıl temelleri atıldı. Bugün geldiği haliyle kapitalist sistemin bir projesi olarak özellikle son birkaç yüzyıldır yükselen ulus-devlet şeklini aldı. Ve böylece doğrudan sınıflaşma katmerleşti, hiyerarşi ve tahakküm her alana yayıldı, toplumsal sorunlar git gide derinleşmeye başladı.

Devletin kargaşayı ortadan kaldırıp toplumun güvenliğini ve kamu düzenini/yararını sağlaması gerekirken aksine; devlet oluşumuyla birlikte toplumsal normlar gitgide zayıflamış, tüm değerler topluma ait olmaktan çıkmış, politika ve demokrasi gibi topluma ait üretimler devlet tekeline girmiştir.

Kapitalist sistem kâr elde etmek için doğada bulunan her bir unsuru üretim sürecine sokar. Dolayısıyla artık tüm varlıklar birer metaya dönüşmüştür. Ulus-devletlerin birbirleriyle ekonomik rekabetinden, ulus-devletin işbirlikçisi iktidarların yürüttüğü politikalara kadar, bundan nasibini en fazla alan da ekoloji olmuştur.

Bugün birçok sınıf, cins, ırk vb. mücadelesinin temeli ilkel yaşamın izlerinin zihniyetimizde var olması gerçekliğinde yatıyor. İster anarşist mücadelede olsun ister sosyalist mücadelede, neredeyse tüm mücadelelerde maddi ve manevi kültür değerlerinden oluşan bir komünalizm gerçekliği vardır.

Kürt Özgürlük Hareketi'nin mücadelesini verdiği ve üç önemli ayak üzerinde sürdürülen paradigma "daha çok toplum" talebinin tüm dünya halkları için bir kurtuluş olduğunu tahayyül eder. Kürt Özgürlük Hareketi ekolojik, demokratik ve kadın özgürlükçü bir paradigmayla tüm tahakküm ve iktidar ilişkilerinin yıkıldığı, ortak yararı radikal demokrasi ile belirleyen bir yaşam mücadelesi pratiği ortaya koyar. Esasında toplumun zaten özünde var olan demokratik yaşam zihniyetinin tekrardan hayata geçirilmesi yatmaktadır. Topluma ait olan her bir unsurun yine toplum lehine demokratik yollarla oluşturulmasına giden yolda somut önermelerle hayat bulmaktadır. Tüm bu unsurlar siyasal örgütlenme alanı olarak demokratik konfederalizm inşa edilebilecekse hayat bulabilir çünkü, her yerelin kendine özgü niteliklerini esas alan demokratik konfederalizm felsefesi ve işleyiş devlet dışı bir toplum esaslarını barındırıyor.

Her anlamda sömüren, cinsiyetçiliği körükleyen, toplum içerisinde sınıflar oluşturarak bu sınıflar arasında uçurumlar yaratan devlet sistemi aynı zamanda insanı tüm değerlerin de yavaş yavaş yitirmesine sebep olmuştur. İşte "demokratik konfederalizm", yani devlet dışı bir toplum düşüncesi bu noktada bir çözüm olarak sunuluyor. Ekolojik, demokratik ve kadın özgürlükçü bir paradigmaya dayanan bu yönetim biçiminde merkezi bir karar söz konusu değildir. Kırdan kente, sokaktan mahalleye o yereli ilgilendiren meselelerin çözümü orada yaşayan toplumun söz sahibi olmasına bağlıdır. Bunlar meclisler yoluyla hayata geçirilerek uygulanır. Bu meclislerde her birey, her kültür, her sosyolojik unsur değerli ve önemlidir.

Tekelci bir yönetim anlayışı yerine kendi kendini yönetme ilkesini savunan bu sistemde, politika toplum tarafından oluşturulur. Komünal ve kolektif olan bu yaşam egemenlerin sömürsüne karşı alternatif bir yaşamı öngörerek tüm yok etmelerin karşısında durmaktadır. Bu nedenle de ulus-devletten çıkış yolu demokratik konfederatif sistemdir. Kürt Özgürlük Hareketi'nin toplumun yeniden kuruluş projesi olarak geliştirilen bu sistem, devletin yeniden yapılanması olmadığı gibi aksine tüm Ortadoğu halkları için bir çözüme işaret etmektedir. Bu şekilde yaşamsallaştırılacak bir yönetim ve işleyiş özgür doğa ve özgür topluma giden yoldur.

Kapitalist sistem kâr elde etmek için doğada bulunan her bir unsuru üretim sürecine sokar. Dolayısıyla artık tüm varlıklar birer metaya dönüşmüştür. Ulus-devletlerin birbirleriyle ekonomik rekabetinden, ulus-devletin işbirlikçisi iktidarların yürüttüğü politikalara kadar, bundan nasibini en fazla alan da ekoloji olmuştur.

Devletler arası yürütülen savaşlar, sınır ötesi operasyonlar, Kürdistan özelinde yine ulus-devletin yaratımı ırkçı politikalar sebebiyle yürütülen özel savaş politikaları da aynı şekilde gerçekleştirilen en

büyük ekolojik yıkımlardır. Bilindiği üzere ulus-devletin gücünü aldığı ve egemenlik aracı olarak kullandığı güçlerden en önemlisi militarizm ayağıdır. Halihazırda bir savaş ya da çatışma olmasa dahi savaş argümanları üretilirken sanayi boyutuyla, madencilikle, kullanılan suya kadar militarizm büyük ekolojik kırım sebebidir.

Genelde dünyada, özelde Türkiye ve Kürdistan'da ekoloji mücadelesi ciddi olarak gündemde yer almaktadır. Gerek yaşam alanlarımızın tahrip edilmesi gerekse ekolojik dengenin alt üst oluşunu her boyutuyla hissetmemizden kaynaklı ekoloji/çevre mücadelesi her kesimden meselesi olmuştur. Her mücadele alanında olduğu gibi ekoloji mücadelesi de farklı ideolojik aygıtlar barındırmaktadır ancak neredeyse tamamı doğayı savunmak üzerine gerçekleştirilmektedir.

Paradigmanın ekoloji ayağı, salt çevresel bir hareketin ötesinde toplumsallığı doğa içerisinde gören toplumsal ekoloji felsefesine dayanır. Toplumsal ekoloji tüm ekolojik problemlerin kökenini uygarlığın başlangıcında görür. Murray Bookchin, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün, insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığını ileri sürer. Dolayısıyla toplum içerisinde var olan yabancılaşma, doğaya da yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle toplumsal krizler aşılmadıkça ekolojik problemlerde aşılamayacaktır.

Toplumun komünal yaşayış biçimi ve toplum-doğa arasındaki dengenin bozulması büyük tahribatlar yaşanmasına sebep olmuştur. Demokratik Konfederalizm, ekolojik yaşam ideolojisiyle tekrardan doğayla bütünleşmeyi öngörerek, pratik ve politik önermelerde bulunur. Endüstriden, ekonomiye, yönetim biçiminden, teknolojiye kadar doğrudan halkın katılımcılığını (radikal demokrasi) esas alır.

Her bir mücadele gerçekliği kendi içerisinde bir değerdir. Ancak sorunun başladığı yere gitmeden nihai sonuca ulaşmak çok gerçekçi değildir. Ekolojik, demokratik, ekonomik, özgürlükçü boyutuyla sistemin yaratmaya çalıştığı homojenliğe karşı tıpkı komünal yaşamda olduğu gibi tüm renkleriyle bir yaşamı yeniden inşa etmek elzemdir. Burada eskiye bir dönüş değil, toplumsallaşmanın ilk zamanlarında taşıdığımız zihniyeti ve duyarlılığı bugüne taşımak ve pratiğini her alanda uygulamanın hedefi vardır.

Bir ideal olarak devletsiz ve hukuksuz toplum

Kurumsallaşma ile birlikte sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme eş zamanlı olarak ortaya çıktı. Şüphesiz bu yolda en büyük kurumsallaşma olan devlet, toplumdaki doğal gelişiminin sonucu olarak ortaya çıkmamış, aksine toplum karşıtı egemenlerin kendilerini topluma zorla dayatmaları ile varlık göstermiştir.

► Emrah Baran*

Devlet aygıtının kökeni aslında insanlık için kısa bir zaman dilimi olan beş bin yıllık bir geçmişe sahipken, devletler tarih yazımında tarihi kendileriyle başlattıkları için devletsiz bir toplum tahayyülü herkes için zor oluyor. Aynı şey devletlerin yaratımı olan hukuk düzenlemeleri için de geçerli. Tam da bu nedenle ilk topluluklardaki normlar, yakın döneme kadar sosyal bilimciler tarafından araştırılmak yerine, na-mevcut kabul edilmiştir.[1] Toplumsal sözleşme teorilerine göre bizi şiddet ve kaostan "koruyan" devlete bu koruma karşılığında doğal özgürlüklerimizin bir kısmından vazgeçtik. Geline nokta devlet şiddet ve kaostan korumak yerine şiddet ve kaos üreten bir aygıt olduğunun anlaşılması ile devlet kuramı ve devletlerin meşruluk iddiasını dayandırdığı hukuk sistemleri sorgulanır hale geldi. Bu yazıda bu sorgulamayı bir ideal çerçevesinde ele alarak; devletsiz ve hukuksuz bir toplum üzerine yapılan fikrî tartışmalara değinme amacı taşımaktayım. Bunun için yazıyı ilk olarak devletsiz toplumlar olarak adlandırdığımız ilkel ve doğal toplumlarda var olan düzenlemelere, daha sonra devletli toplumlarda var olan hukuka ve en nihayetinde devletin iktidar alanını önceleyen hukuk sisteminden kopuşun izlerini taşıyan Rojava Toplumsal Sözleşmesi'ne dair değerlendirmeler olmak üzere üç kısımda ele almaya çalışacağım;

Yazının ilk kısmı için tarihsel olarak epey geriye; toplumlar tarihinin en başına gitmemiz gerekir. İlk insan topluluklarına baktığımızda bilinçli bir hukuk yaratımından ziyade içinde yaşadıkları doğal yaşamın bir parçası olarak geniş anlamda "doğa hukuku" diye adlandırabileceğimiz bir düzenle yaşadıklarını söyleyebiliriz. Zira orada insanlar arasındaki sorunlardan ziyade doğal yaşamda var olma mücadelesinin getirdiği sorunlar olduğunu, dolayısıyla buna yönelik çözüm arayışlarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak doğal yaşama uyumlu birlikte hayatta kalan kişi sayısı arttıkça insanlar arasında çıkan sorunlar çoğalmaya başladı. Bununla birlikte bu sorunlara belli başlı çözüm yolları aranmaya başlandı. İlkel dönemlerde bu çözümler daha çok sorun çıkaran kişiyi topluluktan dışlama veya tecrit etme idi. Yani bugünkü gibi karmaşık hukuk kuralları yoktu; zira belirttiğimiz üzere bu karmaşık kurallara ihtiyaç duyulacak kadar sorun yoktu. Ancak doğa durumundaki topluluklara bakıldığında, bir arada yaşayan kişi sayısının artması ve belli düzenlemelere ihtiyaç duyulması ile yapay hukuk kurallarının yapımından ziyade toplumun politik hafızası olarak da adlandırılan ahlak normlarının geçerli hale geldiğini görüyoruz. Çünkü doğal toplumda öncelenen şey egemenlerin iktidar alanı değil toplumun ihtiyaçlarıydı. Dolayısıyla toplum, ihtiyaçlarını belirlerken kendi kabul ve ret ölçüleri dahilinde kurumsallaşan ahlak kurallarına göre bir toplumsal düzen oluşturmuştu. Söz konusu düzende normun gerçek kaynağı toplumun kendisidir ve uygulayıcılar güç kullanımında bütünüyle kısıtlanmıştır.[2] Doğal toplumlarda farklı topluluklarla ilişki düzeyi sınırlı olduğundan kurallar daha çok içe dönük geliştirilmiştir. Toplumun beslenme ve üreme ihtiyaçlarının yanı sıra bu iki ihtiyacı da kapsayan korunma sorunlarının giderilmesi hep ahlaki kurallarla gerçekleşmiştir. Toplum, kendini korumak ve geliştirmek amacıyla kurallar geliştirmiştir. Bu kurallar, son derece basit olduğu kadar yaşamsal kurallardır. Kural ihlallerinin yol açtığı vahim sonuçlar klan üyelerince deneyimlendiğinden, oluşturulan bu ahlaki kurallara bağlılığın hayati önemde olduğu bilinmektedir.

Ancak özel mülkiyetin ortaya çıkması ile birlikte toplumda emekçi ve üretim güçlerine sahip olmak isteyen egemenlerin (rahip, şef, savaşçı) emek sarf etmeden birikim yapma isteği büyük bir örgütlenme ve kurumsallaşmanın önünü açtı. Bu kurumsallaşma ile birlikte sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme eş zamanlı olarak ortaya çıktı. Şüphesiz bu yolda en büyük kurumsallaşma olan devlet, toplumdaki doğal gelişiminin sonucu

olarak ortaya çıkmamış, aksine toplum karşıtı egemenlerin kendilerini topluma zorla dayatmaları ile varlık göstermiştir. Bugünkü hukuk kurallarıyla karşılaşmamız ise devletin ortaya çıkışıyla eş zamanlıdır. Bu bağlamda ilk yazılı hukuk kurallarından biri olduğu kabul edilen Hammurabi kurallarına değinmek yararlı olacaktır. Babil devletinin kralı Hammurabi, kuralları yazılı hale getirmekle kalmamış aynı zamanda bunu somut kurallarla merkezileştirip katı bir bakış açısı kazandırmayı da sağlamıştır. Sümer ve Akad ülkelerini egemenliği altına alarak büyük bir imparatorluk kuran kral Hammurabi bu imparatorluğu tek bir merkezden yönetmek için taşralara kral yargıçlar göndermiş ve bu yargıçların uygulaması için 282 maddeden oluşan Hammurabi Kanunları'nı oluşturmuştur. Bu kanunlarda köleliği, toprak mülkiyetini ve aileyi düzenleyen kurallar yer almaktadır. Görüldüğü üzere Babil'de hukuk düşüncesinin gelişmesinin temelinde krallık iktidarı bulunmaktadır. Bunun yanında batılı toplumlarda da hukuk, kralın/devletin iktidarının talebiyle, onun yararına, ona araç olarak veya onu kalamak için geliştirilmiştir. M. Foucault'ya göre batıda hukuk sistemi, kraliyetin siparişi ile oluşmuş ve bütünüyle kral merkezlidir. Foucault, Orta Çağ'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile Roma'nın hukuksal yapısının tamamen parçalanmasını da bunun göstergesi olarak değerlendirir. [3]

Orta Çağ'da kralın egemenlik alanını koruyan hukuk, günümüzde ulus devletlerin kendi iktidarını pekiştirdikleri ve toplumsal alanı daralttıkları bir araç haline dönüştürülmüştür. Bu araç aynı zamanda ulus-devletleri meşrulaştıran bir şiddet mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplum karşıtı ulus-devletlerin kendilerini topluma zorla dayatmasının meşruiyeti hukuk ile sağlanmaktadır. Bu noktada Walter Benjamin'in hukuk ve devlete ilişkin yerinde analizlerine değinirsek; devleti, şiddet uygulama hakkı olan bir tüzel kişilik olarak ele alan Benjamin'e göre, hukuk da "şiddet tekel" ile ilişkili bir sistemdir. Hukuk ve şiddet kimi zaman sanılan aksine birbirlerini dışlayan, birbirlerine karşıt unsurlar olarak tanımlanamazlar. Hukuk, iktidarı ve devleti mistifiye eden bir biçimdir; şiddet hukukun kökeninde yer alır ve ona biçim verir. Bu anlamıyla bir şiddet tekel olan devlet aynı zamanda tahakkümün ve karar almanın tekelidir. Dolayısıyla hukuk sistemi içinde, toplumun elindeki şiddet, söz konusu hukuk sisteminin "altını oyan bir tehlike" olarak görülmektedir.[4] Benjamin'in belirlemelerinden yola çıkarak hukuk sisteminin topluma karşı iktidara egemenlik alanını kurmak ve korumak amacıyla şiddet tekelini sağladığı söylenebilir. Bu açıdan toplum karşıtı olarak geliştirilen hukuk sisteminin aşılması bunun yerine toplumun etik normlarının esas alan ahlaki toplumun inşası zorunlu hale gelmektedir.

Ulus-devlet hukuk sisteminin aşılması ve ahlaki toplumun inşasında Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan'ın, ahlaki politika ile birlikte ele alan bütünlüklü bakış açısı bizlere ışık tutmaktadır. Öncelikle hukuku "ulus-devlet tanrısının ayeti" olarak tanımlayıp hukukun ulus devletinin meşruiyetini sağlama yönünü vurgulayan Öcalan'a göre toplumun ahlaki kuralları da politikadan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Öcalan politika kavramını toplumun özgürlük alanlarını geliştirip anlamlandırması olarak ele alır ve toplumsal ahlakın da ancak özgürlükle mümkün olabileceğine işaret eder. Başka bir ifadeyle, ahlaki normların özgürlük kaynaklı olduğu oranda toplumun kolektif bilincini yansıtacağına belirlemesini yapar. Bu belirlemeden hareketle, ahlak ve politikanın tamamlayıcı bağının olmadığı toplumsal bir düzende devletli iktidar yapılarının hegemonik kurallarının ortaya çıkma tehlikesinin her zaman olabileceğini vurgular.[5]

Öcalan'ın bize sunduğu ulus-devlet hukuk sisteminden kopuşun ve ahlaki-politik toplum inşasının izlerini ise günümüzde Rojava Toplumsal Sözleşmesi'nde görebilmekteyiz. Sözleşmenin giriş bölümünde "Demokratik Özerk Bölge Yönetimlerinin; ulus-devleti, askeri ve dini anlayışını, aynı zamanda merkezi yönetimi ve iktidarı kabul etmediği" vurgulanarak

Dêrik Halk Meclisi, Ruben Hamelink

toplum karşıtı ulus devletlerin kendilerini topluma zorla dayatmasının meşruiyetini sağlayan hukuk sisteminin reddedildiği açıkça belirtilmektedir. Yine sözleşmenin başlangıç bölümünde; "Din, dil, ırk, inanç, mezhep ve cinsiyet ayrımının olmadığı, eşit ve ekolojik bir toplumda adalet, özgürlük ve demokrasinin tesisi için. Demokratik toplum bileşenlerinin siyasi – ahlaki yapısıyla birlikte çoğulcu, özgün ve ortak yaşam değerlerine kavuşması için. Kadın haklarına saygı ve çocuk ile kadınların haklarının kökleşmesi için. Savunma, öz savunma, inançlara özgürlük ve saygı için. Bizler demokratik özerk bölgelerin halkları; Kürtler, Araplar, Süryaniler, Türkmenler ve Çeçenler olarak bu sözleşmeyi kabul ediyoruz." şeklindeki düzenlemeyle toplumun ahlaki yapısına dayalı ortak yaşam değerlerinin oluşturulmasının amaçlandığı görülmektedir. Düzenlemede toplumun ahlakına dayalı yaşam değerlerinin özgürlük temelli oluşturulması vurgusu sözleşmede ahlak ve politikanın tamamlayıcı bağının esas alındığını ortaya koymaktadır.

Toplumsal Sözleşme'nin içeriğinde başlangıç bölümüne benzer bir şekilde birçok düzenleme olmakla birlikte Sözleşme'nin 20. maddesinde "Özgür bir şekilde halkın, grupların ve her toplumsal oluşumun kendisini örgütlenme hakkı vardır. Baskı, asimilasyon, kültürel soykırım, imha ve sömürgecilik bir insanlık suçudur. Buna karşı topluluklar ve halkların direnme hakkı meşrudur." denilerek direnme hakkına; Sözleşme'nin 31. maddesinde ise "Öz savunma hakkı kutsaldır ve engellenemez" denilerek öz savunma hakkına değinilmiştir. Söz konusu düzenlemeler ile toplumu bir tehlike olarak gören ve şiddetli tekelinde barındıran ulus devlet hukukunun aksine toplum karşıtı uygulamalar ile toplumun varlığını tehlikeye düşürebilecek her türlü girişime karşı topluma direnme ile öz savunma hakkı tanımlanmıştır.

Sözleşme'de yukarıda bahsettiğimiz düzenlemelere benzer birçok düzenlemede ulus-devletin iktidar alanını önceleyen hukuk sisteminin kopuşun izlerini görebilmekteyiz. Halihazırda özerk yönetimin bileşeni olan topluluk ve halkların doğrudan katılımı ile yürütülen tartışmalar ile geliştirilmeye çalışılan Rojava Toplumsal Sözleşmesi ulus-devletin hukuk sistemini aşma noktasında tüm halklara ilham vermektedir. Diğer bir deyişle, Rojava Özerk Yönetimi devletin olmadığı bir toplumda da ahlaki-politik toplum bağlamında kolektif yaşamın kurulabileceğini ve egemenlerin çıkarları yerine, toplumun tümünün korunacağı daha insanca bir yaşama geçişin mümkün olduğunu bizlere göstermektedir.

Dipnot ve Kaynakça

[1] Koçak, Z. (2018, November 27). Hukuk Nedir? / Antropoloji ve Hukuk Karşılaşması, Hukuk Politik

[2] Pierre Clastres, Devlete Karşı Toplum, çeviren. Mehmet Sert, Nedim Demirtaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991, s.127

[3] Michel Foucault, Toplumun Savunmak Gerekir, (çev. Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2011, s. 40-41

[4] M. Ertan Kardeş, "Walter Benjamin'in Politik Felsefesine Dair Ögeler", Dar Kapıdaki Mesih: Walter Benjamin ve Politik Felsefesi, İstanbul, İthaki, 2017 s.103-14-105

[5] Abdullah Öcalan, Demokratik Uyarlık Manifestosu

*Özgürlük İçin Hukukçular Derneği

Duyarsızlaşmış beyazlar ve siyahların edebiyatı*

► Çeviren: Sarin Kasparyan

Siyaahlar nereye giderlerse gitsinler kültürlerini beraberlerinde taşıyorlar. Şayet Maine hakkında yazmış olsaydım, Maine'deki siyah insanlar ile Ohio'daki siyah insanlar birbirlerine benzeyeceklerdi. Yediğiniz yemeğin tabağını değiştirebilirsiniz, ancak menü yine de aynı kalacaktır. Maine'deki berber dükkânı ile Ohio'daki berber dükkânı birbirinin neredeyse tıpatıp aynı olacaktır ki etraflarında yaşayan insanlar da birbiriyle benzecektir. ,

Morrison'ın romanları, sıradan kelimelerle görkemli lirik ifadelerin kullanıldığı, keskin duygusal algıların tasvir edildiği özenle hazırlanmış düzyazılardan oluşur. Romanlarındaki olağanüstü karakterler, iyi ve kötü, aşk, dostluk, güzellik, çirkinlik ve ölüm gibi insanlık durumlarının çeşitli yönlerini anlamlandırmak için mücadele verirler. Morrison'ın hikâyeleri her ne kadar zahmetsizce yazılmış gibi görünse de okur, Morrison'ın hikâyelerini kurarken sarf ettiği itinalı çabanın farkındadır.

Claudia Tate: Yazma sürecinin esnasında, siyah ve kadın olmak size nasıl bir perspektif sunuyor?

Toni Morrison: Dünyaya bakışımın, dünyayı algılayışımın ve dünya hakkında yazdıklarımın, siyahların dünyasına ait olduğunu biliyorum fakat bu beyaz insanlar hakkında yazmayacağım anlamına gelmiyor. Yazdığım çeşitli temaları işlemeye çalışırken bu temaların esas karakterlerinin eserlerimde yarattığım siyah insanlar olduğunu biliyorum.

Fakat bu insanlar kasten, hesaplanarak veya bilinçli bir biçimde yaratılmış siyah insanlar değildi çünkü siyah insanları aşağılayan bazı yazarların kaleme aldığı yapmacık eserlerin farkına vardığımda bir tiksinti hissediyordum. Sula'yı yazarken, iyilik, kötülük ve dostluk hakkında bir kitap yazacağımın bilincindeydim. Ne tür bir insanda bu temanın tezahür edeceğini, ne tür bir insanın böylesine bir ilişki kuracağını saptamam lazımdı. Nel bunlardan biri, Sula ise diğerydi.

Kadın arkadaşlığı özeldir, farklıdır ki Sula'dan evvel hiçbir romanın esas meselesi kadın arkadaşlığı olmamıştır. Eşcinsellik söz konusu olmadığında, kimse kadınlar arasındaki arkadaşlıktan bahsetme gereği duymaz. Bu yüzden, Sula'da esas mesele eşcinsellik değildir. Erkeklerin aksine, kadınlar arasındaki ilişkiler, daima oynadıkları diğer bazı rollerin tabiiyeti altındaymış gibi yazılmıştı. Bana öyle geliyor ki siyah kadınlar artık miadını doldurmuş bir arkadaşlık ilişkisi kuruyorlar; belki de bu sadece siyah insanlara özgü bir şey değildir ama bana öyle gibi gelmişti. Kitabı yarılattığımda, edebi anlamda arkadaşlığın oldukça çağdaş bir fikir olduğunu fark etmişim. Dolayısıyla, diğer insanlara aşına olmaktan ziyade siyah kadınlara karşı dizginlenemez bir ilgi beslediğim için Sula'yı yazarken siyah kadınlara odaklanmam kaçınılmaz oldu.

Hikâyelerinizdeki mekân seçiminiz, Lorain ve Ohio gibi, bilinçli bir tercih mi?

Morrison: Sadece ilk kitabım En Mavi Göz, Lorain, Ohio'da geçiyor. Diğerlerinde coğrafyadan ziyade ruh hali ile ilgileniyordum. Ben Midwest'liyim, dolayısıyla oraya ayrı bir sevgi besliyorum. Başlangıçlarım her zaman oradadır. Her ne yazarsam yazayım oradan başlıyorum. Bir noktadan sonra odağımı başka bir yöne çevirebilirdim fakat şimdilik benim için matris bu. Siyahlar nereye giderlerse gitsinler kültürlerini beraberlerinde taşıyorlar. Şayet Maine hakkında yazmış olsaydım, Maine'deki siyah insanlar ile Ohio'daki siyah insanlar birbirlerine benzeyeceklerdi. Yediğiniz yemeğin tabağını değiştirebilirsiniz, ancak menü yine de aynı kalacaktır. Maine'deki berber dükkânı ile Ohio'daki berber dükkânı birbirinin neredeyse tıpatıp aynı olacaktır ki etraflarında yaşayan insanlar da birbiriyle benzecektir. Yemeği bir miktar

farklı pişiriyorlar fakat dilin nasıl olacağını biliyorum.

Ohio hem güneyin hem de kuzeyin eğilimlerine sahip hayli ilginç ve karmaşık bir eyalet. Tarihsel açıdan Ohio Nehri özgürlüğü temsil ediyor. Bu nedenle, Ohio, Süleyman'ın Şarkısı'ndaki sıçrayışlar ve Sula'da özgürlüğe doğru serbest düşüşleri sahnelemek için biçilmiş bir kaftan gibi duruyor.

Evet. Eyaletin kuzey kesimi yeraltı tren istasyonlarına ve siyahların Kanada'ya kaçış geçmişine şahitlik etmişken eyaletin güney kesimi, haç yakmalar dahil olmak üzere neredeyse Kentucky ile birebir aynı gibiydi. Ohio, bu ülkede ideal olanla aslı olanın tuhaf bir yan yana gelişidir. Bir yandan Ohio, siyahlar için âdeta bir kutsal topraktı çünkü buraya değirmenlerde ve fabrikalarda çalışmak için gelmişlerdi. Öbür yandan, Ohio'daki siyahlar için dehşet verici kimi zorluklara rağmen, makul bir yaşam ve özgürlük imkânı sunuyordu. Ayrıca Ohio, plantasyon ve getto gibi klişeleşmiş siyah mekânlardan kaçışın simgesiydi.

“Bana kalırsa, kadınlar muhtemelen farklı bir yerden yazıyorlar. Çatışmayı, tahakkümü ve iktidarı ele alma şekillerinde bazı farklılıklar var. Yine de yakınlık ve uzaklık açısından erkek ve kadın yazıları arasında devasa farklar olduğunu düşünmüyorum. Ancak siyah kadınların beyaz kadınlardan farklı yazdıklarını düşünüyorum. Zira tüm bu siyah ve beyaz, erkek ve kadın kombinasyonlarının tamamen belirgin hâle geldiği yer burasıdır.”

Eleştirilenler, siyah insanlara baktıklarında her yanıla ilgi çekici sosyolojik bir vaka nesnesi olan marjinal insanlar gördükleri için çoğunlukla siyah insanları fikirlerle ilişkilendirmezler. Daracık görüş alanlarında sadece siyahlar hakkında yazılmış başka bir hikâyeye yer vardır. İlkın, hakkında yazılan “sıradan” insanların olduğu ve ardından Siyahların, Kızıldelilerin veya başka bir marjinal grubun geldiğine dair genel bir kanı hâkim. Dünyayı böylesine bir bakış açısıyla kaleme alırsanız, bu pek kabul görmez ve elbette ırkçı bir yerden dünyaya bakıyorsunuzdur. Siyah insanlar hakkında yazmayı seçmiş olmam, aslında, sadece siyah insanlar hakkında yazmak için stimüle edildiğim anlamına geliyor. Bizler insanız, uzaylı değil. Yaşarız, severiz ve ölürüz.

Bir kadın, kadın yazarlar hakkında bir kitap yazdığında, kitabın önsözünde kitapta neden hiç siyah kadın yazarlara yer vermediğini izah eden bir özür yazısı iliştedir; gerekçesi ise siyah kadın yazarların eserlerini eleştirmek için yeteri kadar donanıma sahip olmadığıdır. Bana kalırsa böylesine bir açıklama dürüstlükten epey uzaktır. Yanılma payım olabilir fakat tam olarak böyle düşünüyorum ki bu sözleri sarf etme zahmetine giriştim. Emily Dickinson’ı ve diğer yazarları tartışmaya

açmak için yeterince kusursuz olduğumu düşünüyorum çünkü Jane Austen ve tüm o insanların söyleyeceklerinin, dünyadaki yaşamla ve insan olmakla bir ilgisi olduğunu düşünüyorum. Sanki hayatlarımız farklılıklar anlaşılacak denli ezotikmiş gibi... Siyah karakterlerin derdinin de dünyadaki yaşam ve insan olmakla ilgili olduğunun anlaşıl(a)maması beni tedirgin ediyor.

Duyarsızlaşmış beyazlar, siyahların yazısına kafa yormadıkça kendi edebiyatlarını da anlamlandıramazlar. Bu arada, bu benim beyaz eleştirilerden haz etmememle alakalı bir sorun değil. Çoğu siyah eleştiriden de haz etmiyorum. Siyahların yapmış olduğu çoğu eleştiri, hepimize üniversitelerde öğretilen eleştirinin itici gücüne bir karşılık olarak geliyor ki siyah yazarları zaten kabul görmüş bazı beyaz yazarlarla özdeşleştirmek öğretilmiş bu anlayışın bir yansıması. Biri Joyce gibi yazdığını söylerse, bu bana bir tür güvenilirlik kazandırıyor fakat böylesine bir karşılaştırmayı rencide edici buluyorum. Joyce’u sevip sevmememle alakası yok. Joyce’u seviyorum fakat söz konusu karşılaştırma, yazdıklarını hükümsüz kılıyor. Bu tür eleştirileri dürüst bulmuyorum. Dışarıdan dayatılmış böylesine bir eleştiri esere arka çıkmak için eserin dışarısında kalmış bir bağlam içerisinde konuşur ve eserle tamamen kopuk bir içerik yaratır.

Peki, siyah erkekler ile siyah kadınlar eserlerinde, konuları farklı bir biçimde mi ele alıyorlar?

Bana kalırsa, kadınlar muhtemelen farklı bir yerden yazıyorlar. Çatışmayı, tahakkümü ve iktidarı ele alma şekillerinde bazı farklılıklar var. Yine de yakınlık ve uzaklık açısından erkek ve kadın yazıları arasında devasa farklar olduğunu düşünmüyorum. Ancak siyah kadınların beyaz kadınlardan farklı yazdıklarını düşünüyorum. Zira tüm bu siyah ve beyaz, erkek ve kadın kombinasyonlarının tamamen belirgin hâle geldiği yer burasıdır. Siyah erkekler, beyaz erkeklerden çok farklı yazmazken kadınlar ile erkekler de yazarken birbirinden pek farklılaşmazlar. Esas mesele siyah kadınların beyaz kadınlardan farklı yazmasıdır. Bana öyle geliyor ki siyah ve beyaz kadınların yazılarında devasa bir

fark var. Saldırganlık, beyaz kadınların aksine siyah kadınlar için yeni bir şey değil. Siyah kadınlar ev ile göçü bir arada deneyimleyebilirken beyaz kadınlar gibi sadece belirli alanlar içerisinde çatışmaya maruz kalmıyorlar. Yani siyah kadınlar hem güvenli liman hem de gemi hem han hem de yol. Siyah kadınlar olarak bu yerlerin ve bu rollerin birbirini dışladığını düşünmüyoruz ki farklılıklardan birisi bu. Beyaz kadınlar ise genellikle kocalarından ayrılıp dünyaya açıldıklarında bunun olağanüstü bir olay olduğunu idrak ediyorlar. Şayet ev kadınlığının kariyer yapmaktan alıkoyan yanlarıyla yetindilerse, o zaman onlar için evlilik ya da kariyer, ikisi birden söz konusu olamıyor.

Kadınların yazdığı romanlarda kadınların yaptıkları işler hakkında bir yazı yazmak ilginç olurdu. Ne tür işler yaptıkları, kast ettiğim sadece kadınların yapmış olduğu ücretli işler değil, kadınların işi nasıl algıladıkları. Beyaz kadın karakterler bulaşıkları yıkamaktan bunalınca ne yaparlar mesela? Bu sadece iş gücünde çalışma veya ev içi işler yapma meselesi değil; kişinin işi nasıl algıladığı, söz konusu işi yaşamının neresine koyduğunuyla alakalı. Siyah ve beyaz kadın yazarların eserlerinde de farklılaşan bir erillik ve dişlilik algısı var ki bu gayet anlaşılabilir. Siyah kadın yazarların eserleri, kendi şiddeti olan –kanlı bir şiddet değil elbette ama yine de bir tür şiddet içerir- özel bir tür içsel algıya sahiptir.

“Siyahların benzerlikleri görmeden önce farklılıkları görmesi, diğer insanların aksine, insanları bir anda tek bir kategoriye indirgememelerini sağlıyor. Bütün Polonyalıların şöyle ya da böyle olduğunu söyleme eğilimi göstermezler. Bir insanın nasıl biri olduğunu anlamak için bir tek bir kişiyi baz alırlar.”

Batı mefhumunda aşk; sahip olma, tahribat ve çürümüşlük üzerine kurulmuştur. Aşk bir nevi kan dökmeden yapılan bir katliamdır. Erkekler daima bir şeyleri değiştirmeyi arzularken kadınlar böylesine bir arzuya kapılmazlar. Bu durumun kadınların güçsüzlüğüyle pek de bir ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Değişim ölüm demek olabilir. Her şeyi değiştirmek zorunda değiliz. Bazı şeyler olduğu gibi kalmalı. Değişim kendi içinde o kadar önemli değil aslında fakat erkekler değişime önem atfediyor. Değişim ve aşk kisvesi altında birbirlerini, çocukları ve en nihayetinde her şeyi yok ediyorlar.

Siyahlar şeyleri kendi hâline bırakmaya eğilimlidir. Ölümden ve farklı olmaktan çok korkmayız; şeylerin ve insanların arasındaki ayrımlara karşı hüsrana uğramış gibi hissetmeyiz. Bana öyle geliyor ki, şeylerin birbirine ne kadar benzediğinden ziyade farklılıklara odaklanıyoruz. Dolayısıyla, siyahların benzerlikleri görmeden önce farklılıkları görmesi, diğer insanların aksine, insanları bir anda tek bir kategoriye indirgememelerini sağlıyor. Bütün Polonyalıların şöyle ya da böyle olduğunu söyleme eğilimi göstermezler. Bir insanın nasıl biri olduğunu anlamak için bir tek bir kişiyi baz alırlar. Sözde ilkel olarak tanımlanan diller daima farklılıkları vurgular. Yam[1] tek bir kelimedenden ziyade yüzlerce kelime kelime haznesinden sadece bir tanesidir, yani her bir çeşit için yüzlerce kelime. Bu düşünce sürecindeki bir eksiklikten kaynaklanmaz; ayrımlara yapılan vurgunun bir yansımasıdır. Dildeki bu çeşitlilik, genel itibarıyla, siyahların saf ırkçı terimlerle düşünmekte neden bu denli zorluk çektiklerini açıklayabilir.

Cholly [En Mavi Göz], Ajax [Sula] ve Guita [Suleyma'nın Şarkısı] bir nevi altın gözlü kahramanlardır. Hatta Sula'nın bile gözlerinde altın benekler var. Bu karakterler tehlikeli derecede özgür insanlar aslında.

Asi ruhlar... bir irade çabasını ya da bir irade özgürlüğünü ifade ederler. Seçim yapma diye bir şeyin varlığı inkâr edilse de her şey seçmekle ilgilidir aslında. Sözelimi kendinize hükmedebiliyorsanız; bazı seçimler yapabilir, belirli riskler alabilirsiniz. Bu karakterler de bazı seçimler yapmış ve yanlış anlaşmışlardır. Bir nevi dünyada yanlış anlaşılabilir insanlardı. Öylesine alımlı bir vahşilikleri vardır ki sanki İsa öncesi bir döneme ait gibidirler, birer Havva'dırlar hatta. Tıpkı şu an içinde yaşadığımız toplumda olduğu gibi bu vahşiliğin de kötü etkileri olmuştur fakat böylesi bir vahşiliği, bir insanda yitmesini görmek beni hep hüzünlendirmiştir. Toplumun böylesi bir hâli histerikleştirmesine rağmen hâlen en ideal hâlinin bazı siyah erkeklerde beden bulması ve insan yaşamının bir parçası haline gelmiş olan bu baskıdan azade olma hâli benim özellikle dikkatimi çekiyor. Herkes "o adamın" kim olduğunu bilir ve bu adama "sokak zencisi" gibi kimi aşağılayıcı isimler takabilirler. Fakat aşağılayıcı kelimeleri bu adamdan çekip aldığınızda, ortaya korkusuz ve hatta bu korkusuzlukla barışmış bir adam çıkar. Bu adam, belirli kontrol türlerine karşı kendini yererek direniş pratiği sergiler ki bu bana oldukça büyüleyici geliyor. Kabul görmüş ilerleme kavramlarına ve muhafazakâr bir yaşama karşı çıkan bu insanlar, eski kafalı bir dünyada yaşıyorlar hepsi bu.

Hakkıyla yazılmış bir diyalog kendi sesini bulur. Londra'dayken birisi bana diyaloglarımda nadiren zarf kullandığımı, hatta asla bağıra çağıra konuşan

bir karakter yaratmadığımı söylemişti. Fakat bu kişi aynı zamanda bazı kelimelerin söylenişinin o kelimelerin söylenişinden kaynaklandığını da biliyordu. İş dünyasında, medyada ve günü atlatmak için kullandığımız günlük konuşma dilinde yazma eğilimi gösterdiğim için ilk taslaklarım genellikle berbattır. Eğer ana dilinizde iletişim kurabileceğiniz arkadaşlarınız varsa, kelime dağarcığınızı, dilinizin nüanslarını, karmaşıklığını ve dilinizin orijinal gücünü teşhir ettiği yerleri canlı tutarsınız; fakat dildeki canlılığı diri tutabilmem için yazılı dili; tonlamanın, şiddetin ve jestlerin birleşimi olan sözlü dille ikame etmem gerekir ki bu ancak yazılı dilin yeniden üretilmesi, eskisinin ortadan kaldırılması veyahut dönüştürülmesiyle mümkündür. Ayrıca, karakterleri de kendi dillerinde konuşturmak gerekiyor. Acemi yazarlar, iyi bir diyalog kurmuş olsalar bile, genellikle tüm karakterleri aynı dille konuştururlar. Şayet okur karaktere aşina olmasaydı, karakteri tanıması mümkün olmazdı. Dolayısıyla, karakterler arasında bir ayırım olmalıdır. Sula, Eva'nın kullandığı dili kullanmaz çünkü olayları farklı bir biçimde algılıyorlar. Yani her şey okurun, karaktere dair bir betimleme olmaksızın karakteri kendi imgelem dünyasında tahayyül etmesinden ibarettir!

Yazma sürecinizde, alışılmadık karakterlerden, mesela ötekileştirilmiş [pariah] karakterden, özel bir haz duyuyor musunuz?

Aslında, yazılarımda kurduğum öteki figürü katmanlı bir yapıya sahip. Siyahlar bir ötekiler topluluğudur çünkü siyahlar ötekileştirilmişlerdir. Diğer medeniyetlerden hem ayrışan hem de bir arada yaşayan siyahların kurmuş olduğu medeniyet aslında ötekilik ilişkisine dayanmaktadır. Aslına bakılırsa, bu ülkedeki siyah kavramı neredeyse

İyi ve kötüyü Batılı terimlerle düşünmüyordum çünkü siyahların eskiden kötülüğü algılayış biçimlerin diğer insanlardan farklılaştığını, kötülüğün aslında evrende doğal bir yer kapladığını düşünmeleri bana hayli enteresan gelmişti. Kötülüğü yok etmek gibi bir niyetleri yoktu. Daha ziyade, kendilerini kötülüklerden korumak ve kötülüğü eğip bükme istiyorlardı. Asla kötülüğü yeryüzünden tamamen silmek istemediler.

daima ötekilik ile anılmıştır. Dahası, bir toplumda toplumsal vicdanın okşanması için hazırda bekletilen bir öteki hep vardır. İyi ve kötüyü Batılı terimlerle düşünmüyordum çünkü siyahların eskiden kötülüğü algılayış biçimlerin diğer insanlardan farklılaştığını, kötülüğün aslında evrende doğal bir yer kapladığını düşünmeleri bana hayli enteresan gelmişti. Kötülüğü yok etmek gibi bir niyetleri yoktu. Daha ziyade, kendilerini kötülüklerden korumak ve kötülüğü eğip bükme istiyorlardı. Asla kötülüğü yeryüzünden tamamen silmek istemediler. Kötülüğün, hayatın sadece başka bir yönü olduğunu düşünüyorlardı. Siyahların kötülükle başa çıkma biçimleri, aklımda takılı kalan diğer birçok şeye nasıl tepkiler geliştirdiklerini anlamamı sağladı. İki ucu keskin bıçak gibi... Başka bir halka karşı yılları kaplayan politik bir savaş hâline geçmelerinin hayli zor olmasının sebeplerinden birinin bu olduğunu düşünüyorum. Bir başka nedenin ise kötülüğe ve farka karşı bir korku duymamaları. Siyahlar için kötülük yabancı bir güçten ziyade, farklı niteliğe sahip olan bir güç. Sula'da anlattığım kötülük ise tam olarak buydu. Söz konusu evrensel kavramlar olduğunda, benim gibi insanların bu evrensel kavramları nasıl algıladıklarını, bu kavramlara nasıl tepkiler verdiklerini görmeye çalışmıştım. Her grubun farklı bir kozmolojiye sahip olması gibi, bizim kozmolojimiz de farklıydı. Tam da bu sebeple bizim kozmolojimizin diğerlerinden nasıl farklılaştığını anlamak istiyordum. Mesela, kötülük anlayışımız hangi nokta da diğer insanlarınkinden ayrışır? Çocuk yetiştirme alışkanlıklarımız neden farklıdır? Siyah topluluğumuzun oluşturan ötekiler örneğinin, hangi noktada farklılaşıyor? Yasaları çiğnemiş bir kanun kaçağı ile toplumdan aforoz edilmiş birisi aynı şeye tepki etmez. Bu yüzden, Dewey'leri, Shadrack'ı ve Sula'yı yazdım; bu karakterler ötekiliğin birer varyasyonlarıdır. Dolayısıyla, kasaba ahalisinin hizaya soktuğu Shadrack, Sula'ya kıyasla daha kabul edilebilir bir tiptir çünkü Shadrack'ten nelerin gelebileceğini biliyorlardı.

Dipnot ve Kaynakça

* "Duyarsızlaşmış Beyazlar Siyahların Yazısına Kafa Yormadıkça Kendi Edebiyatlarını da Anlamlandıramazlar" başlığıyla 2023 yılında Haymarket Books tarafından yayımlanan, Claudia Tate'in derlediği Black Women Writers at Work kitabından alınan bu söyleşi Sarin Kasparyan tarafından PolitikART için kısaltılarak çevrildi. Çevirinin tamamı internet sitemizden (www.politikart.net) okunabilir.

[1] Batı Afrika'dan köle ticareti için Amerika'ya getirilen siyahların, yanlarında getirdikleri tatlı patatese benzeyen bir patates türü.

Entelektüel çalışmalarını rant kapısı haline getirmek, bireysel ikbal ve popülizm hastalığıyla kalem sallamak hangi dilde olursa olsun kaybettiren, halk gerçekliğinden ve kültüründen uzaklaştıran, üretimden ve paylaşmaktan koparan tehlikeli etmenlerdir.

► Yılmaz Sarı

Eleştiri kültürünün gelişkinliği toplulukların bilinç, algı ve ilişki biçimleriyle doğrudan ilintilidir. Edebiyat eleştirisi de öyle. Üslubu, usulü, şekli, şemali bizzat edebiyat ortamının, okurunun ve yazarının bilinç, algı ve ilişki biçimlerini yansıtır.

Edebi yayınlardaki yaygınlık ve nicel yoğunluk göz önüne alınırsa eleştirideki nitel ve nicel çoraklık ve güdüklüğü ifade eden tablo daha net görülecektir. Bu tablonun birçok nedeni var. Entelektüel faaliyetlerin bir çeşit rant konusu haline getirildiği bir dönemde yaşıyoruz. Kişi okuyor, yazıyor hadi düşünüyor, üretiyorsa bunun mutlaka bir karşılığı olmalıdır. Bireysel bir gelişme dürtüsüyle, değişme, derinleşme istenci ile değil, tanınma, görülme, duyulma, yayılma beklentisi ile girilen her entelektüel faaliyetin ortaya çıkaracağı sonuç yüzeysel, çalاکalem, estetikten yoksun, tribünlere ses ve görüntü vermekten öteye gitmeyen işler olacaktır. Eleştiri yaparken kullanılan dilin, yöntemin, biçimin ve tekniğin kalitesi ve çapını temelden belirleyen, yönlendiren, şekillendiren de bu rantçı yaklaşımlardır. Bir işi "gömmek", "ezmek" ya da tam tersi "göklere sığdıramamak" üzere kalem edilmiş her "eleştiri" yazısının altında mutlaka bu rantçı yaklaşımlar vardır, edebi kaygılardan ziyade ya ilişkileri gereği ya bireysel veya kurumsal çelişkileri gereği ayaküstü, her yanından hırs dökülen metinler oluşturulabilir.

Edebi eleştiri billurlaşmış, berraklaşmış; hedefi, amacı, çizgisi, niteliği net, belirgin, edebiyat kaygısı taşıyan eleştiridir. En sert, yıkıcı eleştirilerini bile edebiyatın sınırları dışına çıkmadan, kuramla, metinle, edebiyat tarihiyle, aktüel bilgi ve tecrübeyle, metnin damarlarında dolaşarak yapar. Bilimseldir. Bilimselliği günlük kaygılara kurban etmez. İdeolojik, sınıfsal referansları da edebi referansları da yerli yerinde kullanır, bunları üstünlüğe ve anlaşılmasız kibre, kine yaklaştırmaz bile. Araştırma, inceleme, anlama, görme, gösterme ve anlatımdan, tartışma ve düşünmeden oluşur. Emek işidir. İşçiliği ağır, ince ve değerlidir.

Edebi eleştiri ile kitap tanıtım yazılarını ya da çeşitli "saldırı", "gömmek", "yüceltme" yazılarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Bu ayrışmayı bu metinlerin edebiyatla ilişkileri üzerinden değerlendirmek gerekir. Edebiyat eleştirisi metinle ilişkilenen herkesin ileri veya geri, olumlu ya da olumsuz metin etrafında ufkunu açan, yeni, keşfedilmemiş, girilmemiş sokakları işaret eden metindir. Söz konusu metnin yazarına ya da okuruna değil bir bütün olarak edebiyata seslenir. Kimin ne alacağıyla ilgilenmez. Metni başka bir yerden, yazarının da bilmediği, keşfetmediği başka bir yerden yeniden kurar, bozar, parçalar, dağıtır, gösterir, söyler, dinletir, yeniden ve yeniden kurar.

Ayaküstü sarf edilmiş sözlerin bu minvalde edebi değeri yoktur. Olsa olsa bazı duygulara hitap eder, soğurur. Genelde yaşanan da budur. Duygu ve düşüncelerin, çelişki ve çatışkılarının kuramsal, estetik eğilimleri yerine kalıplar arası bir takım duygu durumlarına hitabet. Bu en çok Toplumcu Gerçekçilik ve sosyalist yazın adına yapıldığı zaman eğreti duruyor. En çok da buraya yakışmıyor. En çok da buraya oturmuyor. En çok da buraya kaybettiriyor. Son zamanlarda bu tür metinleri sağda solda görmek mümkün. Yurtsever, toplumcu- Sosyalist gerçekçiliğin kaba sloganlılık, yüzeysellik, sıgılık ve darlık olarak belletildiği kuşaklara tam da öyle seslenmek tuzu biberi. En acımasız eleştiriyi bu işi incelikleriyle yapmayan, yapamayan bu eleştiricilere yöneltmekten kaçınmamak gerekir. Entelektüel çalışmalarını rant kapısı haline getirmek, bireysel ikbal ve popülizm hastalığıyla kalem sallamak hangi dilde olursa olsun kaybettiren, halk gerçekliğinden ve kültüründen uzaklaştıran, üretimden ve paylaşmaktan koparan tehlikeli etmenlerdir. Yurtsever toplumcu- sosyalist gerçekçi yazının okurla, yazarla, metinle kuracağı ilişki, kaybedilmiş itibarı geri getirmek için, eli maşalı yazılarıyla değil, kuramın, teorinin ve bilincin içinden derinleşen yazılarıyla mümkündür. Bu tek başına ayrı ve daha geniş bir tartışmanın konusu ama buradan bu tartışmaya bir paragrafla giriş yapmış olalım.

Edebiyat eleştirisi yoksa o edebiyat güdüklü, sıgıdır. Ahbap çavuş ilişkileri ve rant üz-

erinden dönen her şey gibi gridir, geridir, sesi soluğu yoktur. Bir metin eleştirilince edebiyata dâhil olur. Eleştirilmemiş metin yazımı bitmemiş metindir. Eleştiri bir gelişmedir. Genişlemedir. Edebi derinleşme ve giderek toplumsallaşmadır. Bunun için rant peşinde koşuşturmayan eleştirilenlerin ve yazarların daha çok çalışması ve üretmesinden başka seçenek yok. Kürt edebiyatının her rengiyle daha fazla eleştiriye, kuramsal müdahaleye, kavramsal ve imgesel çeşitlenmeye ihtiyacı olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Bu aynı zamanda kurumsallaşmadır. Giderek evrenselleşmedir. Edebiyatın eleştirisini, eleştirinin edebiyatını güncel ve yaşamsal kılmaktır.

PolitikArt'ın 316. sayısında yayınlanan "Edebiyatın rolü ve önemi için kısa bir değerlendirme" başlıklı deneme metnimle ilgili gelen eleştiriler üzerine müsaadenizle kısaca demek isterim ki; arkadaşların eleştirileri haklı ve yerindedir. Öyle bir metinde isimler zikrederken daha hassas olmak, genel olmak gerekliydi ve dergicilikle ilgili bilgi eksikliğinden kaynaklı eksik ifade olmuştur. Ancak genel olarak ifade etmeye çalıştığımı "Kürt Edebiyatı yoktur ya da Kürt edebiyatına emek ve çaba harcanmamıştır" gibi toptan retçi bir yaklaşıma indirgememek ki öyle bir niyetim asla olamaz, gerekir. Özetle devrimci gelişmelerin Kürt edebiyatına yeterince nüfus edememesini değerlendirmeye çalıştığımı ifade etmek isterim.

roman

4. Baskı

Heval

Kenan Altun

"Sabah başlayan yağmur hiç durmadan yağmaya devam ediyordu. Kuvvetli bir rüzgâr doğudaki dağların doruklarından adeta yağmuru önüne katmış, köyün üstüne boşaltmıştı. Dağları, kayaları, ağaçları durmadan kamçılaman yağmur bir türlü aman vermemişti. Havayı nemli toprak kokusu doldurmuş, köy içindeki kavak ağaçlarının yaprakları parlamıştı. Sessizlik, bu amansız yağmurun altında, köy meydanında toplanmış insanların üzerine ağır bir yük gibi çökmüştü."

Kitabevleri ve online satış platformlarında

